

**VODIC ZA ADVOKATE:
KRSENJE GRADJANSKIH PRAVA U KRIVICNIM POSTUPCIMA
PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI**

Septembar 2000

Lawyers Committee for Human Rights

©2000 by the Lawyers Committee for Human Rights

Printed in the United States of America

All Rights Reserved

Lawyers Committee for Human Rights

Od 1978 Komitet pravnika za ljudska prava radi na promociji medjunarodnih ljudskih prava, prava izbeglica kao i pravnih postupaka u SAD-u i inostranstvu. Predsedavajuci Komiteta pravnika je William Zabel; Michael H. Posner je izvrsni direktor. George Black je direktor za istrazivanje i urednistvo.

Ovaj vodici je pripremila Lisa J. Laplante, Furman-ov stipendista u Komitetu pravnika u saradnji sa advokatima Marko C. Maglich i Peter H. F. Bekker iz advokatske firme White & Case LLP. Posebna zahvalnost pripada Jeleni Sevo i advokatu Ivanu Loncaru za njihovu neprocenjivu pomoc pri razvoju i prevodu ovog vodica. Konacno, zahvaljujemo se Fondu za humanitarno pravo iz Beograda, za pomoc pruzenu u pocetnoj fazi stvaranja ovog vodica.

Kopije ovog izvestaja se mogu dobiti od:

Lawyers Committee for Human Rights
333 Seventh Avenue, 13th floor
New York, NY 10001 USA
tel: (212) 845-5240
fax:(212) 845-5299
e-mail: comm@lchr.org

100 Maryland Avenue, NE
Suite 500
Washington, DC 20002 USA
tel: (202) 547-5692
fax:(202) 543-5999
e-mail: wdc@lchr.org

<http://www.lchr.org>
<http://www.witness.org>

Table of Contents

DEO 1: UVOD – CILJ I NACIN KORISCENJA PRAVNOG VODICA	6
I. POZADINA DOGADJAJA	6
II. CILJ OVOG PRAVNOG VODICA.....	9
A. <i>Kako korstiti ovaj pravni vodici.....</i>	<i>10</i>
B. <i>Koriscenje u kontinentalnim pravnim sistemima</i>	<i>11</i>
II. OSNOVA ZA STVARNU NADLEZNOST	12
A. <i>Medjunarodnopravne obaveze.....</i>	<i>12</i>
1. <i>Medjunarodne konvencije i ugovori</i>	<i>12</i>
2. <i>Inkorporacija ne-ugovornih standarda i obicajnog medjunarodnog prava</i>	<i>13</i>
3. <i>Inkorporacija ugovora u jugoslovensko pravo</i>	<i>14</i>
B. <i>Ogranicenja prava drzave da derogira prava tokom vanrednog stanja</i>	<i>15</i>
C. <i>Dostupnost efektivnog pravnog leka.....</i>	<i>17</i>
1. <i>Apsolutno bitne povrede ZKP-a koje iziskuju da srpski sudovi ukinu presudu.....</i>	<i>18</i>
2. <i>Relativno bitne povrede ZKP-a koje iziskuju da srpski sudovi ukinu presudu.....</i>	<i>18</i>
DEO 2: PRAVNI VODIC O STANDARDIMA PRAVICNOG POSTUPKU U VEZI SA SLUCAJEVIMA KOSOVSKIH ALBANACA PRITVORENIH U SRBIJI.....	20
I. POVREDJENI PRINCIPI MEDJUNARODNOG PRAVA ZA KOJE JUGOSLOVENSKO PRAVO PREDVIDJA	20
PRAVNI LEK	20
II. PRVO OD FUNDAMENTALNIH PRAVA POVREDJENO OD STRANE SRPSKIH SUDOVA: PRAVO NA PRETPOSTAVKU NEVINOSTI	21
A. <i>Slicne cinjenicne tvrdnje od strane pritvorenih kosovskih Albanaca, koje sluze kao primer povrede prava na pretpostavku nevinosti</i>	<i>21</i>
1. <i>Tuzilac nije uspeo da zadovolji svoj teret dokaza.....</i>	<i>21</i>
2. <i>Okrivljenom je uskraceno pravo izvodjenja odbrambenih dokaza</i>	<i>22</i>
B. <i>Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predvidjaju zastitu prava na pretpostavku nevinosti</i>	<i>22</i>
C. <i>Medjunarodno pravo koje jemci pravo na pretpostavku nevinosti i proceduralne garancije koje moraju biti postovane u cilju zastite ovog prava</i>	<i>23</i>
1. <i>Na tuziocu je teret dokazivanja.....</i>	<i>24</i>
2. <i>Pravo izvodjenja odbrambenih dokaza.....</i>	<i>24</i>
III. DRUGO OD FUNDAMENTALNIH PRAVA POVREDJENO OD STRANE SRPSKIH SUDOVA: PRAVO NA PRIPREMU ODBRANE.....	25
A. <i>Slicne cinjenicne tvrdnje od strane albanskih pritvorenika sa Kosova, koje sluze kao primer povrede prava na pripremu odbrane</i>	<i>25</i>
1. <i>Okrivljenom nije date adekvatno obavestenje i vreme za pripremu odbrane.....</i>	<i>25</i>
2. <i>Uskraceno pravo komunikacije sa sopstveno izabranim braniocem</i>	<i>26</i>
3. <i>Uskraceno pravo poziva i ispitivanja svedoka</i>	<i>26</i>
4. <i>Uskraceno prevodjenje.....</i>	<i>27</i>
B. <i>Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predvidjaju zastitu prava na pripremu odbrane.....</i>	<i>27</i>
A. <i>Medjunarodno pravo koje jemci pravo na pripremu odbrane i proceduralne garancije koje moraju biti postovane u cilju zastite ovog prava</i>	<i>28</i>
1. <i>Pravo na pravovremeno obavestenje i adekvatno vreme i mogucnosti za pripremu odbrane.....</i>	<i>28</i>
2. <i>Pravo na komunikaciju sa sopstveno izabranim braniocem</i>	<i>29</i>

3. Pravo na pozivanje i ispitivanja svedoka.....	31
4. Obezbeđenje prevodioca od strane suda.....	31
III. TREĆE OD FUNDAMENTALNIH PRAVA POVREDJENO OD STRANE SRPSKIH SUDOVA: PRAVO NA NE IZNUDJIVANJE ISKAZA ILI PRIZNANJA	32
A. Slicne cinjenicne tvrdnje od strane albanskih pritvorenika sa Kosova koje služe kao primer povrede prava na neiznudjivanje iskaza ili priznanja.	32
1. Iznudjivanje izjave ili priznanje koje su koriscene kao dokazno sredstvo na glavnom pretresu	32
2. Indicije prinude:	33
a. <u>Prinuda per se:</u>	33
i. Mucenje	33
ii. Nedoizvoljeni tretman.....	33
b. <u>Kombinacija faktora koji zajedno dostizu nivo prinude: Saslusanje u kombinaciji sa jednim ili vise od sledećih faktora:</u>	34
i. Samovoljno hapsenje i pritvor.	34
ii. Ne davanja obavestenja o razlozima lisavanja slobode i pritvora.....	35
iii. Onemogucen pristup braniocu.	35
iv. Okrivljeni nije izveden pred sudiju bez odlaganja i onemoguceno mu je da se zali na zakonitost odluku o pritvoru.....	36
v. Smestani na nepoznate lokacije.....	36
vi. Onemogucena komunikacija sa spoljnim svetom.....	37
vii. Onemogucen pristup lekovima ili lekarskom tretmanu.	37
3. Dodatne proceduralne povrede u vezi sa iznudjenim priznanjem.....	38
a. <u>Neispitivanje navoda da je priznanje iznudjeno</u>	38
b. <u>Od tuzioca nije zahtevano da pokaze da je priznanje dato dobrovoljno i okrivljenom nije dozvoljavano da opovrgne tvrdnju da je priznanje dato dobrovoljno</u>	38
c. <u>Iznudjena priznanja su koriscena kao dokazno sredstvo</u>	38
B. Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predviđaju zastitu prava	
C. Medjunarodno pravo koje garantuje pravo na neiznudjivanje iskaza ili priznanja i proceduralne garancije koje moraju biti postavljane u cilju zastite ovog prava.....	41
1. Indicije prinude	42
a. <u>Prinuda per se: Mucenje, surovo, nehumano i ponizavajuće postupanje.</u>	43
i. Mucenje.....	43
ii. Drugi nedopusten tretman obuhvacen clanom 10 MPGPP-a.	45
b. <u>Kombinacija faktora koji dostizu prag prinude: Saslusanje posmatrano u kombinaciji sa nezakonitom procedurom i uslovima hapsenja i pritvora.</u>	46
i. Samovoljno lisavanje slobode i pritvor.	48
ii. Uskraceni razlozi lisavanja slobode i pritvora.....	48
iii. Onemogucen pristup braniocu.	49
iv. Lica nisu bez odlaganja izvedena pred sudiju i onemoguceno im je mogucnost pobijanja zakonitosti pritvora.	49
v. Pritvoreni na nepoznatim lokacijama.....	50
vi. Onemogucena komunikacija sa spoljnim svetom.....	50
vii. Onemogucen dostup lekovima i lekarskom tretmanu.	51
2. Proceduralne garancije u vezi sa iznudjenim priznanjem.	51
a. <u>Obaveza ispitivanja navoda da je priznanje iznudjeno</u>	51
b. <u>Na drzavi je teret dokaza da je priznanje dato dobrovoljno</u>	52
c. <u>Pravo predstavljanja odbrambenih dokaza</u>	52
d. <u>Iznudjeno priznanje se ne može koristiti kao dokazno sredstvo</u>	53

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

DEO 1: UVOD – CILJ I NACIN KORISCENJA PRAVNOG VODICA

I. Pozadina dogadjaja

Tokom juna 1999 godine, u toku NATO-ve vazdusne kampanje protiv Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), Ministarstvo pravde Republike Srbije prebacilo je oko 2.000 kosovskih Albanaca preko granice Kosova u Srbiju, predajuci ih u srpske zatvore. Vecina optuzenih je uhapsena od strane srpskih snaga bezbedosti tokom vazdusne kampanje i optuzena za terorizam i udruzivanje radi neprijateljske delatnosti usled njihovog navodnog pomaganja Oslobojilackoj vojsci Kosova (OVK). Trenutno je vecina ovih lica, ciji status nije razresen medjunarodnim mirovnim sporazumom kojim je sukob okoncan, liseno slobode i u iscekivanju krivicnog sudjenja ili odluke po zalbi na njihove presude.¹

Novembra 1999 godine, Komitet pravnika za ljudska prava (Lawyers Committee for Human Rights) se pridruzio naporima u korist jednog od ovih zatvorenika, dr. Flore Brovine, pedijatra, borca za ljudska prava i pesnikinje, cije su hapsenje, pritvor, saslanje i sudjenje doveli do ozbiljnih prekrasaja ljudskih prava.² 12 decembra 1999 godine dr. Brovina je osudjena za krivicno delo terorizma i udruzivanja radi neprijateljske delatnosti na kaznu od 12 godina zatvora. Posmatraci krivicnog postupka protiv dr. Brovine su izrazili zabrinutost medjunarodne zajednice izvestajima da drzava nije uspeala da na dokazima zasnuje optuzbu protiv dr. Brovine i da se umesto toga oslonila na iznudjeno priznanje, do koga se doslo tokom njenog saslanja u pretkrivicnom postupku.³ Sta vise, iako je dr. Brovina tokom sudjenja iznela tvrdnju da su njene izjave date pod prinudom usled okolnosti njenog tretmana tokom pritvora, sudsko vece nikada nije ispitalo ovu tvrdnju i tuzilac nije pruzio dokaz da je priznanje dr. Brovine dato svojevolljno. Koriscenje ovog priznanja, zajedno sa drugim proceduralnim prekrasajima, ukazuju na jasnu

¹ Prema izvestajima Medjunarodnog komiteta crvenog krsta (MKCK), otprilike 2.000 lica albanske nacionalnosti sa Kosova je uhapseno tokom NATO-ve vazdusne kampanje koja je otpocela 24 marta 1999 godine. Srpske snage bezbednosti su ova lica prebacila sa teritorije Kosova u Srbiju po postizanju mirovnog sporazuma 9 juna 1999 godine. U julu 1999 godine MKCK je registrovao broj od 1.922 ovih lica u pritvoru. Prema izvestaju MKCK od 5 juna 2000 godine broj lica albanske nacionalnosti sa Kosova koji su jos uvek u pritvoru iznosi 1.185. 914 lica je oslobodjeno od juna 1999 godine. Lica jos uvek lisena slobode obuhvataju 30 lica starosti preko 65 godina, devet lica koja imaju 18 ili manje godina i sedam zena. UNMIK 1st Anniversary Backgrounder - Missing and Detained Persons - 5 June 2000, *U.N.* (website posacen visited 21.09. 2000.) <<http://www.un.org/peace/kosovo/pages/twelvemonths/missing.html>>.

² Vidi LCHR Advocacy Alert, <<http://www.lchr.org/l2l/Brovina1299.htm>> i pismo Komiteta pravnika upuceno Vrhovnom sudu Srbije <<http://www.lchr.org/media/brovinaltr0300.htm>>.

³ Za detaljnije informacije o slucaju Dr. Brovine posetite website Komiteta za pravnike <<http://www.lchr.org/ngo/l2lmain.htm>> i <<http://www.lchr.org/media/kosovo62300.htm>>.

povredu prava dr. Brovine na pravican postupak, onako kako je ovo pravo garantovano medjunarodnim pravom. Brojni medjunarodni kriticar, ukljucujuci Komitet pravnika, ustvrdili su da je krivicna optuzba protiv dr. Brovine neosnovana i posumnjali su da je dr. Brovina meta krivicnog postupka usled njenog etnickog porekla i aktivnosti u polju ljudskih prava.⁴

U toku svog rada u vezi sa slucajem dr. Brovine, Komitet pravnika je prikupio informacije u vezi sa 2.000 drugih lica albanske nacionalnosti sa Kosova koja su lisena slobode pod slicnim okolnostima i na slican nacin. Uz pomoc advokata iz Nju Jorske kancelarije medjunarodne advokatske firme White & Case LLP, nasi advokati su analizirali razlicite nezavisne izvestaje medjunarodnih i lokalnih pravnih eksperata kao i novinara koji su dokumentovali detaljne informacije u vezi sa hapsenjem, pritvorom, saslusavanjem i krivicnim postupcima protiv ovih lica lisenih slobode. Tokom ovog postupka mi smo potvrdili da proceduralna i materijalna pravna pitanja do kojih je doslo u slucaju dr. Brovine u velikom stepenu postoje i u slucajevima ovih ostalih Kosovsko albanskih zatvorenika. Mi smo podelili rezultate naseg istrazivanja sa advokatima braniocima iz Srbije koji zastupaju vecinu ovih lica u pritvoru. Ovi zastupnici su potvrdili nase rezultate, potvrđujući da je ova grupa zatvorenika imala neverovatno slicna iskustva. Lokalni advokati su narocito ukazali na sledeca iskustva vecine ovih pritvorenih lica:

☞ Da su bili privedeni od strane srpskih snaga dok su bili ukljuceni u civilne aktivnosti ili su postupali po zvanicnim naredjenjima da ne napustaju svoje domove usled vazdusne kampanje NATO-a;

☞ Smatralo se da su povezani sa OVK iako ni na koji nacin nisu ucestvovali u sukobu osim sto su imali prebivaliste na prostorima na kojima su se odvijale ratne operacije;

☞ Sakupljani su i hapseni u grupama, ciljani usled etnickog porekla i pola (muskog);

☞ Optuzeni za terorizam i udrzivanje radi neprijateljske delatnosti na osnovu navodnih kriminalnih dela tokom konflikta na Kosovu;

☞ Drzani van kontakta sa spoljnim svetom i cesto premestani izmedju nepoznatih lokacija;

⁴ Vidi, zajednicko pismo organizacija za zastitu ljudskim prava u korist ponovnog sudjenja dr. Brovine <<http://www.lchr.org/media/serbiabrovinaltr62300.htm>>.



Odbijan im je pristup braniocu i porodici;



Podvrgnuti maltretiranju i moguće mučenju tokom saslušanja;



Osudjeni na osnovu iznudjenih priznanja a da tvrdnja da je priznanje iznudjeno nikada nije ispitana od strane zvaničnih organa u skladu sa zakonom.

U svetlu ovih zajednickih iskustava postalo je jasno da je slucaj dr. Brovine deo opsteg nacina postupanja, koji ukazuje da Srbija ili sama krsi ili dozvoljava krsenje ljudskih prava protiv specificne grupacije pritvorenika, uskracujuci im garancije pravicnog sudjenja. Cinjenice otkrivaju da srpski sudovi nisu adekvatno pruzili ni minimum zastite koji je garantovan medjunarodnim i nacionalnim pravnim poretom. S obzirom da su vlade odgovorne za postupke svojih zvaničnih državnih organa, nepridržavanje medjunarodnim standardima od strane sudova predstavlja povredu medjunarodnog prava od strane SRJ.⁵

Komitet pravnika uvazava vaznu aktivnost predstavnika Ujedinjenih nacija (UN) i medjunarodnih grupa na pronalazenju politickog resenja kojim bi se regulisala sudbina ovih lica lisenih slobode. Mi, takodje, shvatanja mnogobrojnih od ovih pravnih eksperata koji tvrde da je status ovih lica lisenih slobode trebalo regulisati krajnjim mirovnim sporazumom kojim je okoncana NATO-va vazdusna kampanja, a da to nije ucinjeno usled politickih razloga.⁶ Ipak, do trenutka pronalazenja politickog resenja, stotinama pritvorenika ne preostaje nijedno drugo resenje vec da oslonac u ostvarivanju svojih prava na pravicno sudjenje, sa svim proceduralnim garancijama utvrdjenim i jugoslovenskim i medjunarodnim pravom, potraze pred srpskim sudovima.

Iako sudovi u Srbiji u vecini slucajeva nisu pokazali ni sposobnost ni volju da se pridržavaju medjunarodnih obaveza, odluka Vrhovnog suda Srbije doneta 6 juna 2000 godine kojim je ukinuta presuda protiv dr. Flore Brovine ukazuje na pozitivan razvoj. Vrhovni sud je ukinuo presudu i vratio slucaj Okruznom sudu u Nisu, koji je doneo odluku o održavanju novog sudjenja, ciji je tacan datum održavanja u trenutku pisanja jos uvek nepoznat. Ova odluka predstavlja vazan presedan i ukazuje da visi sud nece automatski potvrditi odluku prvostepenog suda. Komitet pravnika se nada da ovaj ishod ukazuje na institucionalnu posvecenost

⁵ Medjunarodni sud pravde je utvrdio: "[M]edjunarodna odgovornost države je pokrenuta aktima nadležnih organa i vlasti koji postupaju u toj državi, bez obzira na to koji su to konkretno organi." *LaGrand slucaj (Nemacka v. SAD)*, prethodne mere, *I.C.J. Reports 1999*, p. 9, at 16, para. 28 (Naredba od 3.03.1999.).

⁶ *Vidi*, International Crisis Group, *Albanians in Serbian Prisons: Kosovo's Unfinished Business*, Balkans Report No. 85 (januar 2000.) <<http://www.crisisweb.org/projects/sbalkans/reports/kos32main.htm>> [u daljem tekstu, ICG, *Albanians in Serbian Prisons*].

postovanju pravnih standarda. Sta vise, mi smo napisali ovaj pravni vodici u nadi da cemo pridoneti ovom pozitivnom trendu, pružajući lokalnim advokatima dodatnu podršku u njihovom radu u korist svojih klijenata.

II. Cilj ovog pravnog vodica

Ovaj pravni vodici pokazuje kako cinjenice zajednicke svim ovim slucajevima dovode do povrede medjunarodnog i nacionalnog prava. Analiza se bavi sledecim pravima, koja su univerzalno priznata kao nephodna za pravicno sudjenje i koja su relevantna sa stanovista cinjenica koje se najcesce pojavljuju u ovim slucajevima:



Pravo na pretpostavku nevinosti.



Pravo na pripremu odbrane.



Pravo ne neiznudjivanje izjave ili priznavanje krivice.

Komitet pravnika je izabrao, po utvrdjivanju da je do povrede barem jednog od gore navedenih prava doslo u znacajnom broju slucajeva, da se posebno posveti povredama tih ljudskih prava. Proces izbora ovih pitanja se sastojao od:



Prikupljanja i analiziranja informacija i izvestaja iz razlicitih izvora, ukljucujuci ali ne i limitirano na izvestaje i informacije lokalnih advokata i istrazivaca, agencija UN i nacionalnih i medjunarodnih nevladinih organizacija i grupa;



Stvaranje baze podataka sa iscrpnom listom cinjenica u vezi sa hapsenjem, pritvorom, saslanjem i sudjenjem mnogih od ovih lica lisenih slobode, koje je ukazalo na zajednicku cinjenicnu povezanost. [Vidi nize, deo 2, odeljci II(A), III(A), IV(A), za primere cinjenicnih tvrdnji od strane Kosovsko albanskih pritvorenika].



Identifikovanje pravnih pitanja pokrenutih ovim cinjenicama sa posebnim osvrtom na pravnu analizu koja u vezi sa tim pitanjima proizilazi iz nacionalnog i medjunarodnog prava.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

Mi se nadamo da će ovaj vodič pružiti koristan kratak pregled relevantnih pravila međunarodnog prava, koji će biti od pomoći u radu lokalnih branioca

A. Kako koristiti ovaj pravni vodič

Iako mnogi već postojeći vodiči pružaju detaljnu analizu standarda pravičnog sudjenja⁷, cilj ovog pravnog vodiča je da olakša rad lokalnih branioca putem identifikacije i primene samo onih pravnih standarda koji će verovatno biti najubedljiviji i najrelevantniji u odnosu na činjenice koje su prisutne u ovoj specifičnoj grupi slučajeva. Iako smo svesni da svaki pojedinačni slučaj sadrži svoje posebne činjenice, ovaj vodič do izvesne mere može služiti kao putokaz u međunarodnom pravu lokalnim braniocima koji planiraju da uključe argumente međunarodnog prava u korist svojih klijenata, bilo u svojim pismenim podnescima ili u usmenoj raspravi. Lista činjenica koja se nalazi ispred svakog materijalnopravnog odeljka može biti korišćena radi identifikacije da li je to pravno pitanje relevantno u svakom pojedinačnom slučaju. [Vidi nize, deo 2, odeljci II(A), III(A), IV(A) za primere činjeničnih tvrdnji iznesenih od strane albanskih pritvorenika]. Nasa je pretpostavka da će svaki pojedinačni slučaj biti zasnovan na varijaciji ovog osnovnog činjeničnog modela i stoga mi ne analiziramo eksplicitno ove specifične činjenice iako one implicitno formiraju našu opštu pravnu analizu. S obzirom da je Komitet pravnika takodje iskoristio ove činjenice, onako kako su one iznesene od strane mnogih lica lišenih slobode, radi odabira tri pravna pitanja koja su analizirana u ovom vodiču, lista činjenica takodje demonstrira široku rasprostranjenost i ozbiljnost ovih prekršaja ljudskih prava.

Format vodiča u svakom odeljku prati istu osnovnu temu, analizirajući sledeća pitanja u okviru svakog pravnog problema:



Koje je subjektivno pravo?



Koji su primeri prekršaja ovog prava?

Lista činjenica koja služi radi identifikacije da li je neko pravo u specifičnom slučaju povređeno ima samo ilustrativnu a ne ulogu potpunog pregleda svih mogućih činjeničnih scenarija koji mogu dovesti do doticne pravne zaštite.

⁷ Vidi n.pr., Lawyers Committee for Human Rights, *What is a Fair Trial? A Basic Guide to Legal Standards and Practice* (2000) <<http://www.lchr.org/pubs/fairtrialcontents.htm>>; Amnesty International, *Fair Trial Manual* (1998) <<http://www.amnesty.org/ailib/themes/fairtrial.htm>>.



Koje je odgovarajuće nacionalno i međunarodno pravo i pravni lek?

U tabeli su označeni međunarodno priznato pravo i relevantne odredbe međunarodnog pravnog propisa i jugoslovenskog ili srpskog prava koji obezbeđuju to pravo. Zakoni SRJ i Srbije su veoma često paralelni međunarodnom pravu. Iz ovog razloga odredbe domaćeg prava su korisna indicija u slučaju kada je odgovarajuće međunarodno pravo takodje relevantno pri specifičnoj povredi. U tom slučaju, međunarodno pravo može biti korisno pri tumačenju odgovarajućih odredbi domaćeg prava. Branilac koji citira određenu određbu domaćeg prava u odbrani svog klijenta može takodje iskoristiti i odgovarajuće međunarodno pravo koje podržava izneti argument. Konacno, ovaj deo ukazuje na pravni lek predviđen domaćim pravom u slučaju povrede ovih prava. Međutim, ovaj pravni vodič ne analizira niti diskutuje domaće pravo.



Koje su pravila međunarodnog prava koje garantuju dotično međunarodno pravo?

Ovaj deo prezentira primenljivo međunarodno pravo relevantno sa stanovišta odbrane pojedinacnih lica.

B. Koriscenje u kontinentalnim pravnim sistemima

Ovaj pravni vodič ne dovodi u pitanje validnost jugoslovenskog prava, postupak koji bi se po pravilu morao voditi pred Saveznim ustavnim sudom, iz razloga što Komitet pravnika smatra da srpski krivični zakon već pruža mnoge slične pravne zaštite onima koje se nalaze u međunarodnom pravu. Osnovna premisa ovog vodiča je da sudije u srpskim sudovima moraju *tumaciti* i *primenjivati* pravne propise u svakom pojedinacnom slučaju u saglasnosti sa domaćim i međunarodnim pravom. Nasa analiza ovih slučajeva je ukazala na trend da srpski sudovi tumače i primenjuju domaće pravne propise na način koji je u suprotnosti kako sa Ustavom SRJ tako i sa međunarodnim pravom. Kao što će biti analizirano niže u odeljku II.A ovog dela nezakonita primena i tumačenje zakona može biti predmet žalbe na osnovu toga što svaki domaći sud, bez obzira da li je reč o precedentnom ili kontinentalnom pravnom sistemu, mora da primenjuje svoje domaće krivičnopravne i krivično-procesne zakone na način koji je u skladu sa međunarodnim standardima.⁸

⁸ Koriscenje međunarodnih standarda u domaćim sudovima je ohrabreno i preporučeno od strane Komiteta za ljudska prava, prema kojem “je veoma vazno da pojedinci znaju koja im prava pripadaju u skladu sa paktom kao i da svi *administrativni i sudski organi moraju biti upoznati sa obavezama koje je država*

II. OSNOVA ZA STVARNU NADLEZNOST

A. Medjunarodnopravne obaveze

Na isti nacin kao sto su vezani domacim pravom srpski sudovi se takodje moraju pridrzavati standarda medjunarodnog prava. Ova obaveza proistice iz tri glavna izvora: medjunarodnih konvencija i ugovora, obicajnog medjunarodnog prava i opstih principa medjunarodnog prava.⁹

1. Medjunarodne konvencije i ugovori

Kao i prethodna Jugoslavija, SRJ je zemlja clanica Medjunarodnog pakta o gradjanskim i politickim pravima (MPGPP) koje je Jugoslavija ratifikovala 1971 godine,¹⁰ Konvencije protiv mucenja i drugog ponizavajuceg postupanja i kaznjavanja, (Konvencija protiv mucenja), koju je Jugoslavija ratifikovala 1991 godine,¹¹ cetiri Zenevske konvencije iz 1949, i Dodatnih protokola ovim konvencijama iz 1977 godine, koji su svi ratifikovani od strane Jugoslavije.¹² Jugoslovenska ratifikacija ovih ugovora ukazuje da je drzava pristala da bude obvezana ovim normama.¹³ Formalni pristup ovim ugovorima stvara obavezu Srbije da obezbedi postovanje medjunarodno priznatih prava.

preuzela pod paktom.” Komitet za ljudska prava, Opsti komentar 3, MPGPP clan 2, 13–ti sastanak, 1981. Vidi takodje nize, fusnota 19 i dodati tekst.

⁹ Vidi Statut Medjunarodnog suda pravde, cl. 38, *International Court of Justice* (website poslednji put posecen 21.09. 2000.) <<http://www.icj.law.gla.ac.uk/icjwww/ibasicdocuments/ibasictext/ibasicstatute.htm>>.

¹⁰ Vidi, Medjunarodni pakt o gradjanskim i politickim pravima, G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. No. 16 at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, stupio na snagu 23.03.1976., *United Nations High Commissioner for Human Rights* (website posecen 21.09. 2000.) <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm>. [u daljem tekstu, MPGPP].

¹¹ G.A. res. 39/46, [annex, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 197, U.N. Doc. A/39/51 (1984)], stupio na snagu 26.06. 1987., *United Nations High Commissioner for Human Rights* (website posecen 21.09. 2000.) <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm>.

¹² Cetiri Zenevske konvencije su ratifikovane 21.04. 1950. i dva Dodatna protokola 11.06.1979. Vidi Zenevska konvencija o zastiti civila tokom perioda rata, 75 U.N.T.S. 287, stupila na snagu 21.10. 1950., cl. 3; Dodatni protokol zenevskim konvencijama od 12.08.1949. u vezi sa zastitom zrtvi ne-medjunarodnih oruzanih sukoba (Protokol II), stupio na snagu 7.12.1978., cl. 6, stav 2, 1125 U.N.T.S. 609, *United Nations High Commissioner for Human Rights* (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/94.htm>> [u daljem tekstu Protokol II].

¹³ Prema clanu 26 Becke konvencije o pravu medjunarodnih ugovora (“ugovor o ugovorima”), “[s]vaki ugovor na snazi obavezuje ugovorne strane i mora biti izvršen u dobroj veri.” Zaključen u Becu 23.05. 1969., stupio na snagu 27.01.1980. (ratifikovan od strane Jugoslavije 27.08.1970.), U.N. Doc. A/Conf39/28, UKTS 58 (1980), 8 ILM 679, *Greenpeace/International Law* (website posecen 21.09. 2000.) <<http://www.greenpeace.org/~intl/vien-tr.html>> [u daljem tekstu Becka konvencija]. Opste je prihvacen princip medjunarodnog prava da drzave moraju postupati u dobroj veri prilikom ispunjavanja svojih medjunarodnih obaveza preuzetih ugovorima sa drugim drzavama. Vidi n.pr. *Border and Transborder*

Medjunarodni sud pravde, kao glavni sudski organ Ujedinjenih nacija kao i tela stvorena od strane UN-a u cilju pracenja pridrzavanja obaveze sadrzanih u ovim ugovorima, pružaju autoritativna tumacenje ugovornih odredbi. Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: Komitet za ljudska prava), osnovan u saglasnosti sa clanom 28 MPGPP-a, takodje pruža autoritativna misljenja prilikom tumacenja prava zasticenih paktom. Ova misljenja su objavljena u “Opstim komentarima” i drugim proglašenjima. U skladu sa iznesenim, mi smo, gde je to bilo odgovarajuće, objasnili primenu ugovornih odredbi od strane Medjunarodnog suda pravde i Komiteta za ljudska prava u slucajevima analognim cinjenicama koje su uocene u krivicnim postupcima protiv kosovskih Albanaca.

2. Inkorporacija ne-ugovornih standarda i obicajnog medjunarodnog prava

Pravni vodici takodje pružaju pregled nekih medjunarodnih ne-ugovornih standarda, ukljucujuci deklaracije i rezolucije usvojene od strane Generalne skupštine UN-a, ciji zapisnik o glasanju ukazuje na konsensus medjunarodne zajednice u vezi sa dobrim principima i praksom.¹⁴ Isto tako vodici pružaju kratak pregled odluka medjunarodnih sudova koje predstavljaju autoritativno tumacenje određenog medjunarodnog standarda.

Gde je to bilo relevantno, mi smo skrenuli pažnju ka “*ius cogens*” normama, koja su peremptorna pravila medjunarodnog prava koja pretežu nad bilo kojim suprotnim pravilom ili ugovorom.¹⁵ Derogacija od *ius cogens* normi nije dozvoljena¹⁶ i ove norme mogu biti

Armed Actions (Nikaragva v. Honduras), nadležnost i dopustenost, odluka, 1988 I.C.J. 69, 105. Princip dobre vere je takodje obuhvace clanom 2 stav 2 Statuta Ujedinjenih nacija, 26.06. 1945., 59 Stat. 1031, T.S. 993, 3 Bevans 1153, *stupio na snagu* 24.10. 1945., <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/aunchcl.htm>>, i u “Deklaraciji o principima medjunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji izmedju drzava u skladu sa Statutom Ujedinjenih nacija,” G.A. Res. 2625 (XXV) (1970).

¹⁴ Vidi Amnesty International, *Fair Trial Manual*, supra note 7, at 31.4.2. Vidi narocito Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, U.N. General Assembly Resolution 217A (III), 10.12.1948., G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948) <<http://www.unhchr.ch/udhr/index.htm>>.

¹⁵ Norme postaju deo obicajnog prava, obavezujuće za sve drzave koje ne izrazavaju konzistentno svoj nepristanak da budu obvezane, kada postupanje drzava u vezi sa tom normom ukazuje da drzave prihvataju takvo postupanje kao obavezujuće. Jednoglasno prihvatanje postupanje nije potrebno da bi neko pravilo moglo postati deo obicajnog prava. Dovoljno je ukoliko je prihvatanje pravila postupanja široko rasprostranjeno. Opšti principi proizilaze iz principa medjunarodnog i lokalnog prava onako kako su oni primenjeni u nacionalnim sudovima. Pored toga, sudske odluke domacih sudova i misljenja visoko kvalifikovanih pravnih strucnjaka razlicitih zemalja predstavljaju supsidijerni izvor medjunarodnog prava, t.j. oni ukazuju na medjunarodno pravo ali ne predstavljaju samostalan izvor tog prava i stoga ne mogu biti uzeti kao direktan autoritet pri odlucivanju. Vidi n.pr., Henry J. Steiner & Philip Alston, *International Human Rights in Context* 27–30 (1996).

¹⁶ Vidi nize, odeljak III(B) ovog dela, za diskusiju o principima derogacije. Korisna uputstva iz srpskih izvora, prihvacena od strane jugoslovenskih vlasti, mogu biti nadjena u radovima Milenka Kreće, n.pr. *Apsolutno obavezujuće norme (ius cogens) u medjunarodnom javnom pravu* (1989); *Opšti osvrt na glavne odlike ius cogens-a kao pojma medjunarodnog javnog prava*, u *Novim pravcima u medjunarodnom*

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

modifikovane samo kasnijim međunarodnim pravom iste prirode. I u slučajevima u kojima SRJ nije ratifikovala neki međunarodni ugovor SRJ je obvezana onim pravilima koji proizilaze iz običajnog prava, uključujući i *ius cogens* pravila.

3. Inkorporacija ugovora u jugoslovensko pravo

Nekolicina pravnih odredbi SRJ integriše i potvrđuje međunarodne standarde u domaćem pravu. U “Deklaraciji nove Jugoslavije” koja je usvojena 27 aprila 1992 godine SRJ je eksplicitno izrazila svoju spremnost da prihvati sve međunarodne ugovore na snazi u prethodnoj federaciji. Ova deklaracija ukazuje da je SRJ sukcesor ugovora prvobitno potpisanih i ratifikovanih od strane Jugoslavije.¹⁷

Sta više, osnovni pravni akt SRJ, savezni Ustav, inkorporise u domace pravo međunarodno običajno pravo i međunarodne ugovore čije je SRJ zemlja članica.¹⁸ Član 10 Ustava SRJ predviđa da “Savezna Republika Jugoslavija priznaje i jemci slobode i prava čoveka i građanina koje priznaje međunarodno pravo.” Jos značajnije član 16 Ustava inkorporise međunarodno pravo u domace pravo predviđajući:

Savezna Republika Jugoslavija u dobroj veri ispunjava obaveze koje proizlaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica. Međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opsteprihvacena pravila međunarodnog prava sastavni su deo unutrašnjeg pravnog poretka.

pravu, esej u čast W. Abendroth (1982); Neke obzervacije problema hijerarhije pravnih pravila u međunarodnom javnom pravu, broj 1 Jugoslovenska revija međunarodnog prava (1980). Misljenje profesora Kreće su naročito korisna u srpskim sudovima, s obzirom na njegovu poziciju *ad hoc* sudije Međunarodnog suda pravde imenovanog od strane Jugoslavije u slučaju “Primena Konvencije o sprećavanju i kaznjavanju genocida” (Bosna i Hercegovina v. Jugoslavija).

¹⁷ Prema Međunarodnom sudu pravde “[o]va namera izražena od strane Jugoslavije da i dalje bude obvezana međunarodnim ugovorima kojima je prethodna Jugoslavija bila zemlja članica, je potvrđena u zvaničnom dopisu od 27 aprila 1992 godine poslatog od strane stalne misije Jugoslavije u Ujedinjenim nacijama Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.” Slučaj “Primena Konvencije o sprećavanju i kaznjavanju genocida” (Bosna i Hercegovina v. Jugoslavija), prethodni prigovori, odluka, 1996 I.C.J. 595, 610, para. 17 (11 juli).

¹⁸ Za ubedljiv srpski izvor međunarodnog prava prihvacen od strane jugoslovenskih vlasti, vidi radove Milenka Kreće *Ustavne odredbe o regulisanju aktivnosti federalnih jedinica u međunarodnim odnosima*, broj 1 Jugoslovenska revija međunarodnog prava (1992); *Sposobnost zaključivanja ugovora države u međunarodnom pravu, sa posebnim osvrtom na savezne države* (1988); *Sposobnost zaključivanja ugovora države u međunarodnom pravu* (1991).

Na ovaj nacin medjunarodno pravo je inkorporisano kao sastavni deo domaceg pravnog poretka SRJ.

Pored toga, medjunarodno pravo zahteva da svaki sud SRJ tumaci i primenjuje domace krivicnopravne i proceduralne zakone na nacin koji je u skladu sa medjunarodnim standardima.¹⁹ Clan 2(2) MPGPP-a zahteva od zemalja clanica da usklade svoje proceduralne zakone sa medjunarodnim normama, a clanu 2(1) zahteva da zemlje clanice moraju da primenjuju pravo na jednak i ne diskriminativni nacin. Na planu domaceg prava clan 9(2) Ustava SRJ zahteva da sudovi primenjuju zakone u skladu sa medjunarodnim obavezama jer zahteva od sudija da primenjuju zakone na nacin koji je u skladu sa ustavom koje pak inkorporise medjunarodno pravo. Pored toga, clan 115 Ustava SRJ odredjuje da je savezni ustav najvisi pravni akt i da svi ostali pravni akti, ukljucujuci ustave republika, zakone i uredbe moraju biti saglasni sa ustavom.

B. Ogranichenja prava drzave da derogira prava tokom vanrednog stanja

Clan 4 MPGPP-a utvrdjuje da u usko definisanim situacijama drzava ima ograniceno pravo derogacije u odnosu na odredjene ugovorne odredbe u slucaju proglašenog vanrednog stanja.²⁰ Drzava nema prava derogacije ukoliko nije notifikovala Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.²¹ S obzirom da SRJ nije podnela ni u jednom trenutku notifikaciju, sudovi ne mogu da se pozovu na derogaciju kao odbranu za aktivnosti drzave.²²

¹⁹ Bilo kakvo suprotno postupanje od strane domacih sudova ce izazvati medjunarodnu odgovornost drzave na cijoj teritoriji ti sudovi postupaju. Kao sto je Medjunarodni sud pravde utvrdio "[m]edjunarodna odgovornost drzave je pokrenuta aktima nadležnih organa i vlasti koji postupaju u toj drzavi, bez obzira na to koji su to konkretno organi." *LaGrand slucaj* (Nemacka v. SAD), privremene mere, 1999 I.C.J. 9, 16, para. 28 (Naredba 3.03. 1999.). *Vidi takodje* International Law Commission, *Draft articles on state responsibility*, cl. 5 (1996), <<http://www.un.org/law/ilc/reports/1996/chap03.htm>>; Ian Brownlie, *System of the Law of Nations: State Responsibility*, Pcl. I at 144 (1983) ("[s]udstvo i sudovi su drzavni organi koji stvaraju odgovornost drzave na isti nacin kao i druge kategorije zvaničnih lica").

²⁰ Clan 4 MPGPP-a predvidja:

1. U doba kada opstanak nacije ugrozi izvanredna javna opasnost, koja je proglašena zvaničnim putem, drzave ugovornice ovog Pakta mogu preduzeti, u obimu strogo odredjenom zahtevima situacije, mere kojima se ukidaju obaveze predviđene u ovom Paktu, s tim da te mere ne budu nespojive s drugim obavezama koje im nameće medjunarodno pravo i da sobom ne povlače diskriminaciju zasnovanu isključivo na rasi, boji, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poretku.
2. Prethodna odredba ne daje ovlašćenje ni na kakvo odstupanje od članova 6, 7, 8 (stav 1. i 2), 11, 15, 16. i 18.
3. Drzave ugovornice ovog Pakta koje se koriste pravom ukidanja odmah ce obavestiti posredstvom Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija druge drzave ugovornice o odredbama koje su ukinule kao i razlozima koji su ih na to naveli. Novo saopštenje bice ucinjeno istim putem onog dana kada budu okoncale ova odstupanja. *Supra* note 10.

²¹ Kad zemlja clanica koristi pravo na derogaciju clan 4(3) zahteva da ta drzava mora odmah da obavesti o tome ostale clanice kroz Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija i da navede odredbe koje derogira kao i razloge derogacije. Komitet za ljudska prava, Opšti komentar 5, MPGPP clan 4, 13-ti sastanak, 1981.

²² *Vidi* Declarations and Reservations under the MPGPP, *supra* n. 10.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

Prava prezentovana u ovom pravnom vodicu bi bila zasticeana i u slucaju kada bi SRJ tvrdila da je uvela derogaciju tih prava Uredbom Savezne vlade o primenjivanju Zakona o krivicnom postupku za vreme ratnog stanja²³ koja je primenjena tokom trajanja sukoba u cilju pružanja državnim bezbednosnim snagama siriš ovlašćenja u njihovim aktivnostima. Do stepena do kog ova uredba može da implicira dozvolu mucenja i drugih povreda bilo kojeg nederogivnog prava, ova uredba je bez pravne snage jer međunarodno pravo eksplicitno zabranjuje dozvolu odstupanja od određenih prava, uključujući ona prava koja su obuhvaćena ovih pravnim vodicem. Član 4(2) MPGPP-a predviđja da postoje određena prava za koje se smatra da su dostigli snagu peremptornih normi koje se ne mogu derogirati, na primer član 7 MPGPP-a koji zabranjuje mucenje i drugi surov, nehuman ili ponizavajući tretman.²⁴ [Vidi nize, deo 2, odeljak IV(C)(1)(a) za detaljniju diskusiju o mucenju.]

Čak i kada odredba nije eksplicitno obuhvaćena članom 4(2) MPGPP-a, kao što je slučaj sa članom 14 koji ustanovljava garancije praviceog sudjenja, smatra se da je zaštita koja je predviđjena ovim ugovornim odredbama toliko važna da se može uzeti da su one nederogivne s obzirom da su ove odredbe neophodne radi zaštite i ocuvanja mogućnosti ostvarivanja eksplicitno priznatih nederogivnih prava, kao što je sloboda od mucenja utvrđjena članom 7.²⁵ Šta više, Konvencija protiv mucenja prepoznaje odnos između proceduralnih garancija i sposobnosti optuženog da ostvari svoje pravo na slobodu od mucenja u svim fazama krivicnog postupka, uključujući saslušanje, pritvor, sudjenje, izricanje kazne i služenje kazne. Drugim rečima, proceduralna zaštita minimizuje mogućnost nedozvoljenog tretmana i stoga postaje neophodna.²⁶

²³ Uredba Savezne vlade o primenjivanju Zakona o Krivicnom postupku za vreme ratnog stanja, Službeni list SRJ 21/99.

²⁴ Vidi MPGPP, *supra* note 10, član 4(2).

²⁵ Kao minimalni standard, Komitet za ljudska prava je odredio da MPGPP zahteva da derogacija u odnosu na garancije praviceog sudjenja ne sme “da prevaziđe onu derogaciju koja je apsolutno neophodna usled stvarne vanredne situacije i uz postovanje drugih uslova iz stava 1 člana 4.” U.N. Doc. A/39/40, p. 144, para. 4, *quoted in* U.N. Economic and Social Council, “The right to a fair trial: Current recognition and measures necessary for its strengthening, Final report prepared by Mr. Stanislav Chernichenko and Mr. William Treat,” U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/24 (1994). Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Potkomisija za sprecavanje diskriminacije i zastitu manjina su apelovale na sve države “da održe pravo na takav postupak u svim vremenima i pod svim uslovima, uključujući vanredna stanja.” Commission Resolution 1992/35; Sub-Commission Resolution 1991/15.

²⁶ Komitet za ljudska prava naglasava da važnost ovih prava takodje limitira pravo države da stavlja rezervacije prilikom ratifikovanja MPGPP-a, što takodje može da ukaze na to da su ta ista prava nederogivna. Prema Komitetu: “država ne može da stavi rezervaciju na pravo . . . [da ima pravo] na samovoljno hapsenje i pritvaranje lica, . . . da pretpostavi da je osoba kriva osim ukoliko ne dokaze svoju nevinost, . . . i dok rezervacije na pojedine klauzule člana 14 mogu biti dozvoljene, opšta rezervacija na pravo na pravican postupak nije.” Komitet za ljudska prava, Opšti komentar 24 (52), General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under član 41 of the Covenant, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 (1994), *University of Minnesota Human Rights Library* (website posećen 21.09. 2000.)

<<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom24.htm>>.

Humanitarno pravo takodje ne dozvoljava derogaciju u odnosu na prava pravicnog sudjenja.²⁷ Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija o stanju opsade ili vanrednog stanja je ukazao na to da humanitarno pravo ne dozvoljava suspendovanje prava na pravican postupak, prosiirujuci ovaj zakljucak na sva vremena, s obzirom da bi bilo “paradoksalno ako bi garancije u vreme mira bile slabije od onih za vreme rata.”²⁸ Sta vise, maksima je medjunarodnog prava da drzava ne moze opravdati odstupanje od medjunarodnih ugovora na osnovu domaceg prava koje je u suprotnosti sa ovim ugovorima.²⁹

C. Dostupnost efektivnog pravnog leka

Clan 8 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima predvidja da “svako ima pravo na efektivni pravni lek od strane nadleznih nacionalnih tribunala za akte koji povredjuju osnovna prava garantovana ustavom ili zakonom.” Pored toga, kao clanica MPGPP-a SRJ je obavezna da na osnovu clana 2 stava 3 tacke b “razvije sve mogucnosti sudskog pravnog leka.” Dok medjunarodno pravo zahteva uopsteno postojanje ovih pravnih lekova, specificka forma leka proizilazi iz domaceg krivicno procesnog zakona.³⁰

Osnovna pretpostavka ovog pravnog vodica je da bi srpski sudovi trebalo da isprave povrede ucinjene od strane policije i tuzioca koji su ukljuceni u slucajeve obuhvacene ovim vodicom. S obzirom da ce se najverovatnije trazeni pravni lek u slucajevima ovih lica lisenih slobode javljati u kontekstu krivicnog postupka koji je u toku, bilo u fazi prvostepenog

²⁷ Zajednicki clan 3 Zenevskih konvencija i dodatnog Protokola II predvidjaju sudske garancije za lica koja ne ucestvuju aktivno u ne-medjunarodnim neprijateljstvima. Ove zastite imaju prirodu obicajnog prava. Kao sto je Medjunarodni sud pravde utvrdio: “Nesumnjivo iz razloga sto su mnoga pravila humanitarnog prava primenjiva u oruzanim sukobima toliko osnovna za zastitu ljudskog dostojanstva i predstavljaju “osnovne obzire humanosti” kao sto je to sud rekao u svoj odluci od 9 aprila 1949 godine o Krfskom kanalu [1949 I.C.J. 22], da Haske i Zenevske konvencije imaju toliki broj clanica. Sta vise ova *fundamentalna pravila moraju biti postovana od strane svih drzava bez obzira da li su one ratifikovale konvencije koje sadrže doticna pravila jer ova pravila predstavljaju nepovredve principe medjunarodnog obicajnog prava.*” *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 1996 I.C.J. 226, 257, para. 79 (8 juli 1996).

²⁸ U.N. Special Rapporteur on States of Siege or Emergency, *Study of the Implications for Human Rights of Recent Developments Concerning Situations Known as State[s] of Siege or Emergency*, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1982/15, at 20.

²⁹ *Vidi*, Becka Konvencija o ugovornom pravu, 1969, cl. 27.

³⁰ Clan 2(3)(a) MPGPP-a zahteva da svaka zemlja clanica Pakta preduzme neophodne mere radi osiguranja da svaka osoba cija su prava ili slobode zasticene Paktom povredjena ima na raspolaganju efektivan pravni lek, bez obzira da li je povreda izazvana od strane zvanicnog lica. Clan 2(3)(c) zahteva da svaka zemlja clanica Pakta preduzme mere da osigura da nadlezni organi sprovode te pravne lekove. Tako u slucajevima kada postoje sudski li administrativni lekovi sprovođenje tih lekova ima oblik izvršenja konacne odluke kojim se ukida ili menja prvostepena odluka kojom je Pakt povredjen. MPPGP, *supra*, n. 10. Zajednicki clan 3 Zenevskih konvencija i Dodatnog protokola II predvidja da drzave imaju jasnu obavezu da usvoje i primene mere kojima se sprovode standardi postavljeni ovim ugovorima. *Supra* note 12.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

postupka ili po žalbi, Komitet pravnika je odabrao tri međunarodno priznata prava koja takodje pružaju pravo na proceduralni pravni lek a ne samo pravo na kompenzaciju (iako bi povreda ovih prava takodje vodila pravu na kompenzaciju koje bi se moglo ostvariti u kasnijem građanskom postupku). U ovim slučajevima, povrede međunarodnog prava analizirane u pravnom vodiču takodje predstavljaju povrede domaćeg prava, koje povlače primenu određenih pravnih lekova predviđenih Zakonom o krivičnom postupku (ZKP). Ovi domaći lekovi su ovde uopšteno i ukratko predstavljeni radi olakšavanja citaocu, a pored toga svaki materijalno pravni deo ovog pravnog vodiča sadrži potrebne reference.

Prvi korak u ostvarivanju prava na lek usled proceduralne povrede prava na pravичno sudjenje jeste ulaganje žalbe. Kao što je nize u tekstu predstavljeno ZKP predviđa različite osnove žalbe na prvostepenu presudu. Na primer, neopravdano odbijanje zahteva za izvođenje dokaza može biti iskorisceno kao osnov za žalbu protiv presude na osnovu člana 366 ZKP-a usled toga što je to odbijanje dovelo do “nepotpunog ili netacnog utvrđenog činjeničnog stanja.” Neki od ostalih osnova koji su naročito relevantni za povrede analizirane u ovom pravnom vodiču obuhvataju:

1. Apsolutno bitne povrede ZKP-a koje iziskuju da srpski sudovi ukinu presudu

U slučaju “apsolutno bitnih povreda ZKP-a” kao što je na primer uskracivanje prava na prevodioca ili zasnivanje presude na iznudjenom priznanju ili izjavi,³¹ srpski sud mora da ukinu presudu i slučaj vrati prvostepenom sudu.³²

2. Relativno bitne povrede ZKP-a koje iziskuju da srpski sudovi ukinu presudu

Relativno bitne povrede takodje zahtevaju da sud ukinu presudu³³ i postoje u slučaju:

☞ Ako sud za vreme pripremanja glavnog pretresa, ili u toku glavnog pretresa, ili prilikom donosenja presude nije primenio ili je nepravilno primenio koju odredbu ZKP-a, ili

☞ Ako je sud na glavnom pretresu povredio pravo na odbranu

³¹ Vidi, ZKP, čl. 364(3) and 364(8). Vidi infra deo 2, odeljak III(C)(4) za diskusiju o pravu na prevodjenje i deo 2, odeljak IV za diskusiju o iznudjenom priznanju.

³² Vidi, ZKP, čl. 385, st. 1.

³³ Id.

A ove povrede su bile ili su mogle biti od uticaja na zakonito ili pravilno donosenje presude.³⁴

Odluke drugostepenog suda na ulozenu zalbu mogu biti: 1) odbacivanje žalbe (kao neblagovremene ili nedozvoljene); 2) odbijanje žalbe i potvrda presude; 3) ukidanje presude ili 4) preinacanje presude.³⁵

³⁴ *Vidi*, ZKP, cl. 365 (2).

³⁵ *Vidi*, ZKP, cl. 381.

DEO 2: PRAVNI VODIC O STANDARDIMA PRAVICNOG POSTUPKU U VEZI SA SLUCAJEVIMA KOSOVSKIH ALBANACA PRITVORENIH U SRBIJI

I. Povredjeni principi medjunarodnog prava za koje jugoslovensko pravo predvidja pravni lek

Medjunarodno pravo jemci pravo na pravicno sudjenje kao osnovno ljudsko pravo. Clan 14 MPGPP-a obuhvata ovom zastitom sva okrivljena lica u krivicnom postupku.³⁶ Zajednicki clan 3 Zenevskih konvencija i Drugi dodatni protokol, koji su primenjivi u vreme oruzanog sukoba, predvidjaju pravo na pravican postupak tokom trajanja sukoba.³⁷ Ovi medjunarodni ugovori reflektuju pravilo obicajnog prava prema kojem da bi postupak bio pravican on mora da ispostuje odredjene osnovne procesno pravne garancije. Preciznije receno, procesno pravna pravila moraju da budu u saglasnosti sa opstim pravom na pravican postupak. Pitanje da li je postupak pravican moze biti ocenjeno na osnovu toga da li su sve ove pojedinačne garancije dostupne od trenutka od kada je pojedincu krivicno delo stavljeno na teret do trenutka donosenja konacne presude. Da bi bio pravican i nepristrasran sud mora da obezbedi svim strankama ovu osnovnu zastitu i da dozvoli i tuziocu i okrivljenom dovoljno mogucnosti da prezentuju dokaze i pravne argumente. Sa druge strane, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih Nacija naglasava da ce pravicnost postupka zavisi od celokupnog ponasanja tokom postupka a ne samo od postovanja ovih pojedinačnih garancija.³⁸

Kao sto je analizirano u prvom delu ovog pravnog vodica cinjenice u vezi sa hapsenjem, pritvaranjem, saslanjem i sudjenjem ove posebne grupe albanskih pritvorenika sa Kosova ukazuju da su mnoga od ovih prava bila ugrozena, narocito:

³⁶ Vidi MPGPP, *supra* note 10.

³⁷ Clan 6, stav 2 Dodatnog protokola II predvidja da “nijedna kazna nece biti izrecena niti izvršena na licu za koje je utvrdjeno da je kriv za krivicno delo osim na osnovu presude izrecene od strane suda koje pruza osnovne garancije nezavisnosti i nepristrasnosti.” Tacke (a) do (f) pruzaju listu takvih osnovnih garancija. *Supra* note 12.

³⁸ Opsti komentar 13, cl. 14, 21-va sednica., para.5, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 14 (1994), *United Nations High Commissioner for Human Rights/Treaty Bodies Database/Documents/By Treaty/Human Rights Committee* (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>> [u daljem tekstu Opsti komentar 13].

- ☞ Pravo na pretpostavku nevinosti
- ☞ Pravo na pripremu odbrane
- ☞ Pravo na neiznudjivanje iskaza ili priznanja

U slucajevima kada sud ne pruži zastitu bilo kojem od ovih prava branilac može da tvrdi da su okrivljenom uskracene osnovne garancije neophodne za obezbedjenje prava okrivljenog na pravican postupak. Ove povrede dovode u pitanje legitimnost konacne presude i stoga sud mora da obezbedi efektivan domaci pravni lek za ispravku ovih povreda, kao sto je na primer preinacanje presude ili ponavljanje postupka.

II. Prvo od fundamentalnih prava povredjeno od strane srpskih sudova: Pravo na pretpostavku nevinosti

A. Slicne cinjenicne tvrdnje od strane pritvorenih kosovskih Albanaca, koje sluze kao primer povrede prava na pretpostavku nevinosti

Ovaj deo sadrzi opstu listu cinjenica u odnosu na koju se može videti da li cinjenice u vezi sa određenim pojedinacnim slucajem mogu da podrže tvrdnju da je tom pojedincu uskraceno pravo na pretpostavku nevinosti. Lista nije iscrpna i druge varijacije cinjenica mogu da ukazu na povredu ovog prava.

Tuzilac nije uspeo da zadovolji svoj teret dokaza

[Vidi nize, deo II C(1)]

- ☞ Teret je na okrivljenom da dokaze svoju nevinost.
- ☞ Koriscenje dokaza cije je koriscenje uobicajeno nedopusteno.
Primer: parafinski test.
- ☞ Glavni pretres traje samo nekoliko minuta.
- ☞ Okrivljeni su osudjeni na osnovu optuzbi za koje tuzilac nije pruzio dokaze.
- ☞ Okrivljeni su osudjeni na osnovu nikakvih ili jako slabih dokaza.
- ☞ Okrivljeni su osudjeni bez optuzivanje ili dokazivanja specificnih radnji kojim je krivicno delo izvršeno.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

- ☞ Iznudjena priznanja su koriscena kao dokazno sredstvo. [*Vidi takodje nize*, deo IV, za dalju analizu po pitanju iznudjenog priznanja.]
- ☞ Okrivljeni su tretirani kao kolektivno odgovorni za optuzbe protiv grupe.
- ☞ Okrivljenima je sudjeno u grupama bez specificiranja za sta se svaki pojedinacni okrivljeni goni.

2. Okrivljenom je uskraceno pravo izvodjenja odbrambenih dokaza

[*Vidi nize*, deo II C(2)]

- ☞ Postavljeni branioci ne konsultuju svoje klijente u vezi sa odbranom.
- ☞ Glavni pretres traje samo nekoliko minuta.
- ☞ Odbrambeni dokazi se ignorisu.
- ☞ Iregularnosti u pretkrivicnom postupku (npr. postupanje policije) su ignorisane i njihov uticaj na potrebu izuzimanja dokaza iz spisa ili kredibilnost dokaza su ignorisani ili nikada procenjeni.
- ☞ Tvrdnje okrivljenih da su tuceni ili da im je namerno nanosen bol koji dovode u pitanje kredibilnost priznanja su ignorisane ili neadekvatno ispitane. [*Vidi takodje nize*, deo IV *Trece povredjeno fundamentalno pravo* za dalju analizu po pitanju iznudjenog priznanja.]
- ☞ Oslobođajuca svedocenja su ignorisana od strane srpske policije.

B. Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predvidjaju zastitu prava na pretpostavku nevinosti

Medjunarodno pravo	Jugoslovensko pravo
Pravo na pretpostavku nevinosti: (MPGPP, clan 14(2))	Niko ne moze biti smatran krivim za krivicno delo dok to ne bude utvrđeno pravosnaznom odlukom suda (Ustav SRJ, cl. 27 (3); Ustav Srbije, cl. 23 (3); ZKP cl. 3).
Na tuziocu je teret dokaza [<i>Vidi nize</i> , deo II (C)(1)]	<i>In dubio pro reo</i> (ZKP, d. 350 (1) (3)); Tuzilac mora da ukaze na dokaze koji su osnov optuzbe (ZKP, clanovi 158 (3), 262 (1) (5)).
Pravo predstavljanja	Cl. 29 Ustava SRJ garantuje pravo na odbranu (svakome mora biti

odbrambenih dokaza [Vidi nize, deo II (C)(2)]	omoguceno da bude saslušan i da se brani).
Pravni lek	Bitna povreda odredbi ZKP-a, obaveza suda da ukine presudu [Vidi gore, deo 2, odeljak II(C)].

C. Medjunarodno pravo koje jemci pravo na pretpostavku nevinosti i proceduralne garancije koje moraju biti postovane u cilju zastite ovog prava

Clan 14(2) MPGPP predvidja da “svako ko je optuzen za krivicno delo ima pravo da se smatra nevinim sve dok se njegova krivica na osnovu zakona ne dokaze.” Ovo pravilo se primenjuje od trenutka hapsenja do zavrsetka postupka, sto izmedju ostalog proizilazi i iz razlicitih garancija u pred krivicnom postupku primenjivih u odnosu na lica u pritvoru [Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(i-vii) za primere pret-krivicnih garancija]. Pretpostavka nevinosti je “fundamentalna za zastitu ljudskih prava”, i pravicnost postupka zavisi od postovanja ove garancije.³⁹ Pojedinaac uvek mora biti tretiran kao da je nevin. U vezi sa tim Komitet za ljudska prava je naglasio da “... pretpostavka nevinosti implicira pravo biti tretiran u skladu sa ovim principom. Iz tog razloga, duznost je svih javnih organa da se uzdrze od pretpostavljanja ishoda sudjenja”⁴⁰

Prema Komitetu za ljudska prava zahtev nepristrasnosti “implicira da sudije ne smeju da poseduju predrasude u vezi sa predmetom, i da ne smeju da postupaju na nacin koji unapredjuje interese jedne stranke.”⁴¹ Odluka ili presuda moze biti doneta samo onda kada su svi dokazi izvedeni,⁴² i tada bi sudija trebalo

³⁹ Opsti komentar 13, *supra* note 38, para. 7.

⁴⁰ *Id.*

⁴¹ Communication No. 387/1989, Karttunen v. Finland, U.N. Human Rights Committee, 46th Sess., para. 7.2, U.N. Doc. CCPR/C/46/D/387/1989 (1992), *United Nations High Commissioner for Human Rights/Treaty Bodies Database*[search “karttunen”] (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www.unhchr.ch/search.htm>>.

⁴² *Id.*, at. 7.2. (“ ‘Nepristrasnost’ suda implicira da sudija ne sme da poseduje predrasude u vezi sa predmetom o kojem odlucuje, niti da postupa na bilo koji nacin koji unapredjuje interese jedne stranke”); Communication No. 240/1987, Collins v. Jamaica, U.N. Human Rights Committee, 43d Sess., para. 8.4, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/240/1987 (1991), *University of Minnesota Human Rights Library* (website posecen 19.09.2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec240.htm>> (requiring jurors to be impartial). Evropski sud za ljudska prava je utvrdip da sudije ne smeju da imaju “prethodno uspostavljeno misljenje o

da donese odluku baziranu isključivo na dokazima, relevantnim pravnim propisima i u skladu sa prvobitnom optuzbom.⁴³

Sud mora da osigura postovanje dve proceduralne garancije koje zasticuju pravo na pretpostavku nevinosti okrivljenog lica:

1. Na tuziocu je teret dokazivanja

Princip da su sva optuzena lica nevina dok nije suprotno dokazano implicitno zahteva da je na tuziocu teret dokazivanja i da tuzilac mora da ponudi dovoljno dokaza koji dokazuju, van svake razumne sumnje, da postoji krivica optuzenog za svaki element krivicnog dela koji mu je stavljen na teret.⁴⁴ Iz ovoga sledi da pravila izvodjenja dokaza i vodjenja postupka moraju da reflektuju princip da je na tuziocu teret dokazivanja kao i pincip *in dubio pro reo*. Treba izbegavati puko oslanjanje na sumnju ili pak na cinjenicu clanstva okrivljenog u grupi, narocito u slucajevima kada se veruje da je okrivljeni povezan sa odredjenom grupom koja je osumnjicena za nezakonu delatnost.⁴⁵

2. Pravo izvodjenja odbrambenih dokaza

Medjunarodno pravo jemci pravo optuzenog da opovrgne dokaze iznesene protiv njega/nje. Ovo pravilo je narocito vazno u slucajevima u kojima postoji opasnost da je sud vec stvorio predodzbu krivice suprotno svojoj duznosti da smatra optuzenog nevinim.⁴⁶ Pravo na odbranu, kodifikovano danom 14(3)(d) MPPGP-a, takodje naredjuje sudovima da dopuste okrivljenim licima da predstavu dokaze u svoju odbranu. U skladu sa recenim, ukoliko optuzeni pokusava da pokaze da je njegovo/njeno priznanje iznudjeno, ili da opovrgne dokaze drzave da je priznanje dobrovoljno dato, i drzava se pritom mesa u dostup optuzenog dokazima,

predmetu.” Fey v. Austria, (case No. 93/1991/345/418) 24 February 1993, 255 Eur. Ct. H.R. (ser. A) at 13, para. 34, *Eur. Ct. H.R.* (website posecen 19.09.2000.) <<http://www.echr.coe.int/eng/Judgments.htm>>.

⁴³ Basic Principles on the Independence of the Judiciary, 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan, 26 August to 6 September 1985, Principle 2, U.N. Doc. A/CONF.121/22/Rev.1 at 59 (1985), *University of Minnesota Human Rights Library/International Human Rights Instruments* (website posecen 19.09.2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/i5bpj.htm>>.

⁴⁴ *Vidi* Opsti komentar 13, *supra* note 38, at para.7.

⁴⁵ Annual Report of the Inter-American Commission (1996): Peru, 81st Sess., chap. V, sec. VIII, para. 4, at p. 745, OEA/Ser.L/V/II.95, doc. 7, *Organization of American States/Human Rights/Inter-American Commission on Human Rights* (visited Sept. 19, 2000) <<http://www.oas.org/>>; Report on the Situation of Human Rights in Nicaragua, at 91, OEA/Ser.L/V/II.53, doc. 25 (1981).

⁴⁶ *Pham Hoang v. France*, (case No. 66/1991/318/390), 25 September 1992, *Eur. Ct. H.R.* (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www.echr.coe.int/eng/Judgments.htm>>.

onda ovo mesanje predstavlja povredu clana 14(3)(g) MPPGP-a [*Vidi nize*, deo IV(C)(2)(a-c) za dalju diskusiju.]

III. Drugo od fundamentalnih prava povredjeno od strane srpskih sudova: Pravo na pripremu odbrane

A. Slicne cinjenicne tvrdnje od strane albanskih pritvorenika sa Kosova, koje sluze kao primer povrede prava na pripremu odbrane

Ovaj deo sadrzi opstu listu cinjenica u odnosu na koju se moze videti da li cinjenice u vezi sa odredjenim pojedinacnim slucajem mogu da podrze tvrdnju da je tom pojedincu uskraceno pravo na pripremu odbrane. Lista nije iscrpna i druge varijacije cinjenica mogu da ukazu na povredu ovog prava.

Okrivljenom nije date adekvatno obavestenje i vreme za pripremu odbrane

[*Vidi nize*, deo III(C)(1)]

- ☞ Navodi optuznice i/ili optuznica su menjani tokom celog sudjenja, narocito u poslednjim trenucima.
- ☞ Braniocima nije obezbedjeno dovoljno vremena radi pripreme adekvatna odbrane.
- ☞ Braniocima je u pripremi odbrane zabranjen pristup dokazima/informacijama. [*Vidi nize*, deo III C(1)(a)]

- ☞ Cini se da sudske odluke favorizuju tuzioca u odnosu na okrivljenog, narocito:
 - ☞ dozvoljavanjem koriscenje uobicajeno nedozvoljenih dokaza;
 - ☞ ometanjem mogucnosti okrivljenom da dodje do dokaza i da ih predstavi;

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

- ☞ verbalnim prekidanjem okrivljenog i odbijanjem mogućnosti okrivljenog da se izjasni ili da njegova/njena odbrana bude uvedena u zapisnik.
- ☞ Braniocima nije dat pristup dokazima tužioca niti obavestenje o dokazima koji će biti izvedeni na glavnom pretresu.

2. Uskraceno pravo komunikacije sa sopstveno izabranim braniocem

[Vidi nize, deo III(C)(2)]

- ☞ Postavljeni branioci su nekompetentni.
- ☞ Postavljeni branioci ne konsultuju svoje klijente.
- ☞ Postavljeni branioci se sastaju sa sudijama iza zatvorenih vrata.
- ☞ Branioci su postavljeni suprotno volji okrivljenog, i okrivljenima je onemogućeno korišćenje branioca po sopstvenom izboru.
- ☞ Braniocima je zabranjeno da su susrecu sa svojim klijentima i veoma često im nije dozvoljen ulaz u zemlju.
- ☞ Zabranjena je privatna i poverljiva komunikacija između branioca i klijenta.
- ☞ Privatni advokati su zastrašivani i maltretirani, ili im je na sličan način onemogućavana slobodna komunikacija sa klijentima.

3. Uskraceno pravo poziva i ispitivanja svedoka

[Vidi nize, deo III(C)(3)]

- ☞ Braniocima je zabranjeno da postavljaju pitanja nekim ili svim svedocima optužbe.
- ☞ Svedocenje koje uobičajeno ne bi bilo dopušteno se dozvoljava usled toga što je braniocu uskracena mogućnost izazivanja istinitosti svedocenja ili kredibiliteta svedoka.
- ☞ Svedocenje nekih svedoka optužbe je dato van glavnog pretresa bez prisustva branioca.

4. Uskraceno prevodjenje

[Vidi nize, deo III (C)(4)]

☞ Glavni pretres se odvija na srpskom jeziku bez prevodjenja ili uz neadekvatno prevodjenje na jezik okrivljenog.

B. Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predviđaju zastitu prava na pripremu odbrane

Medjunarodno pravo	Jugoslovensko pravo
Pravo na pripremu odbrane: (MPGPP, clan 14(3))	Pravo na odbranu (svako ima pravo da bude saslušan i da se brani) (Ustav SRJ, cl. 29)
Adekvatno obavestenje i vreme za pripremu odbrane (MPGPP, clan 14(3)(a-b)) [Vidi nize, deo III(C)(1)]	Okrivljeni, vec pri prvom ispitivanju mora biti obavesten o delu za koje se tereti i o osnovima tuzbe (ZKP, cl. 4 (1)); Tokom ispitivanja optuzeni mora biti obavesten o delu za koje se tereti i o osnovima tuzbe (ZKP, cl. 218 (2)), ista odredba je primenjiva u situacijama iz clanova 156 (3), 159 (2) (4) i 160 (2) ZKP-a; Optuznica se dostavlja okrivljenom bez odlaganja, a ako se nalazi u pritvoru u roku od 24 sata ZKP, cl. 266 (1); Okrivljenom se mora osigurati dovoljno vremena radi spremanja odbrane ZKP, cl. 11 (3); (najkraci rokovi vidi ZKP, cl. 281 (3), ZKP cl. 439 (3) skraceni postupak); U slucaju izmene optuznice na glavnom pretresu – sud moze radi pripremanja odbrane prekinuti glavni pretres (ZKP, cl. 337 (2)).
Pravo na pristup dokazima/informacijama u pripremi odbrane [Vidi nize, deo III(C)(1)(a)]	Pod izvesnim uslovima, branilac ima pravo da razmatra spise i razgleda predmete koji sluze kao dokaz (ZKP, cl. 73 (1)); Odbrana moze biti prisutna izvodjenju vecine istraznih radnji (ZKP, cl. 168); Ako istrazni sudija nadje da je to u interesu postupka, moze po zavrsetku istrage pozvati branioca i okrivljenog da se upoznaju sa dokazima prikupljenim u istrazi (ZKP, cl. 173).

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

Pravo na komunikaciju sa sopstveno izabranim braniocem (MPGPP, član 14(3)(b)) [Vidi nize, deo III(C)(2)]	Svako ima pravo da uzme branioca u postupku pred sudom (Ustav SRJ, cl. 29 (1)); Okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz profesionalnu pomoc branioca koga sam izabere (ZKP, cl. 11(1)); Okrivljeni moze imati branioca u toku celog krivicnog postupka (ZKP, cl. 67 (1)); Okrivljeni mora biti obavesten da ima pravo da uzme branioca (ZKP, cl. 67 (2)); Umesto postavljenog okrivljeni moze sam uzeti drugog branioca (ZKP, cl. 72 (1)); Predsednik suda moze po zahtevu ili po pristanku okrivljenog razresiti postavljenog branioca koji neuredno vrši svoju duznost (ZKP, cl. 72 (4)). U vezi sa komunikacijom branioca i okrivljenog u pritvoru vidi ZKP cl. 74.
Pravo poziva i ispitivanja svedoka (MPGPP, član 14(3)(e)) [Vidi nize, deo III (C)(3)]	Okrivljeni moze predlagati svedoke i vestake, ili pribavljanje drugih dokaza u svim fazama postupka (Vidi dokazni postupak ZKP clanovi 322-336, kao i clanove 281, 282, 322 (4) i 336); O ispitivanju svedoka i vestaka na glavnom pretresu vidi ZKP cl. 327); O koriscenju zapisnika o iskazima svedoka na glavnom pretresu (ZKP cl. 333).
Pravo na sudskog tumaca (MPGPP, član 14(3)(f)) [Vidi nize, deo III(C)(4)]	Svako ima pravo da u postupku pred sudom upotrebljava svoj jezik (Ustav SRJ cl. 49); Stranke imaju pravo na koriscenje svoga jezika, kao i pravo na usmeno prevodjenje i prevodjenje spisa i drugog pismenog materijala (ZKP, cl. 7 (2)); Izvesne povrede clana 7 su apsolutne povrede ZKP-a (ZKP, cl. 364 (3)).
Pravni lek	Bitna povreda odredbi ZKP-a, obaveza suda da ukine presudu [Vidi gore, deo 2, odeljak II(C)].

A. Medjunarodno pravo koje jemci pravo na pripremu odbrane i proceduralne garancije koje moraju biti postovane u cilju zastite ovog prava

1. Pravo na pravovremeno obavestenje i adekvatno vreme i mogucnosti za pripremu odbrane

Clan 14(3)(a) & (b) MPGPP predvidja da:

“Svako ko je optuzen za krivicno delo ima potpuno jednako pravo bar na sledeca jemstva:

a) da bude u najkracem roku, podrobno i na jeziku koji razume, obavesten o prirodi i razlozima optuzbe protiv njega;

b) da ima dovoljno vremena i mogućnosti na raspolaganju za pripremu svoje odbrane . . . ”⁴⁷

Cilj obaveze na pravovremeno obavestavanje okrivljenog o delu za koje se tereti jeste omogućavanje okrivljenom da pripremi odbranu. Komitet za ljudska prava definiše “pravovremeno” kao pojam koji “zahteva da je okrivljeni inormisan na opisani način čim je određeno krivično delo prvi put stavljena na teret okrivljenom od strane nadležnog organa.”⁴⁸ Optužba mora da obuhvati informacije o “pravnom propisu i navodnim činjenicama na kojima se [optužba] bazira.” Okrivljeni mora da bude obavesten o “sadržini tužbe protiv njega.”⁴⁹

Prema Komitetu za ljudska prava od količine i kvaliteta dokaza zavisi koliko je vremena potrebno radi garantovanja da je okrivljenom obezbeđeno adekvatno vreme za pripremu odbrane.⁵⁰ Na primer, ukoliko postoji teskoca u pronalazenju gde se nalazi svedok koji može da posluži kao alibi okrivljenom, to će zahtevati da se okrivljenom obezbedi više vremena bez obzira na količinu i kvalitet dokaza optužbe.

U svom komentaru na član 14(3)(b), Komitet za ljudska prava je ukazao na implicitni preduslov pravu na pravično sudjenje garantovanim članom 14 MPGPP-a, a to je da okrivljeni mora da ima pristup svim informacijama i dokazima koji su neophodni za pripremu odbrane.⁵¹ Ovaj preduslov obuhvata i informacije i dokaze koji se nalaze pod kontrolom tužioca. Sposobnost branioca da pripremi odbranu u velikoj meri zavisi od mogućnosti pristupa svim spisima, informacijama i drugim dokazima u cilju omogućavanja braniocu da pomogne okrivljenom licu u pripremi slučaja, oslobađanju od krivice ili, ako je to potrebno, ublažavanju kazne.

2. Pravo na komunikaciju sa sopstveno izabranim braniocem

⁴⁷ Član 6, stav 2 Dodatnog Protokola II predviđa da “nijedna kazna neće biti izrečena niti izvršena na licu za koje je utvrđeno da je kriv za krivično delo osim na osnovu presude izrečene od strane suda koje pruža osnovne garancije nezavisnosti i nepristrasnosti.” Tačka (a) utvrđuje da “pravila procedure moraju da obezbede da je okrivljeni bez odlaganja obavesten o detaljima dela koje mu je stavljeno na teret i da su mu tokom postupka obezbeđena sva neophodna prava i sredstva odbrane.” Protokol II, *supra* note 12, čl. 6, para. 2.

⁴⁸ Opšti komentar 13, *supra* note 38, para. 8.

⁴⁹ Communication No. 43/1979, *Drescher Caldas v. Uruguay*, U.N. Human Rights Committee, 2 Sel. Dec. 80, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/38/40) at 192 (1983), *University of Minnesota Human Rights Library* (visited Sept. 19, 2000) <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session38/43-1979.htm>>.

⁵⁰ Opšti komentar 13, *supra* note 38, para. 9.

⁵¹ *Id.*

Clan 14(3)(b) MPGPP predvidja:

“Svako ko je optuzen za krivicno delo ima potpuno jednako pravo bar na sledeca jemstva:...

b) ... i za opstenje sa braniocem po svom izboru,”

Clan 14(3)(d) u nastavku predvidja da svako lice liseno slobode ima pravo “ako nema branioca, da bude upoznat o svom pravu na branioca, kad god to interes pravde zahteva, da mu se postavi branilac po zvanicnoj duznosti, bez placanja troskova.” Komitet za ljudska prava je istakao da svim licima koja su lisena slobode mora odmah biti omogucen pristup braniocu.⁵² Pristup braniocu bez odlaganja za lica lisena slobode je priznato kao vazno jemstvo protiv zloupotrebe okrivljenog u pritvoru, kao sto su mucenje, maltretiranje ili iznudjivanje priznanja.⁵³

Sta vise, Komitet za ljudska prava je naglasio da bi branioci trebalo da budu u mogucnosti da savetuju i predstavljaju svoje klijente u skladu sa profesionalnim standardima i odlukama bez “bilo kakvih restrikcija, uticaja, pritisaka ili nedozvoljenog mesanja sa bilo cije strane.”⁵⁴ Slicno tome, ovo pravo zahteva da branilac moze da privatno komunicira sa okrivljenim u uslovima koji garantuju puno postovanje poverljivosti njihove komunikacije.⁵⁵ Komitet za ljudska prava je takodje pojasnio da MPGPP zahteva da “okrivljeni ili njegov advokat moraju imati pravo da postupaju marljivo i neumorljivo u potrazi za svim mogucim nacinima odbrane i pravo da se zale na postupanje tokom postupka ukoliko smatraju da je ono nepravicno.”⁵⁶

⁵² *Concluding Observations of the HRC: Georgia*, U.N. Doc. CCPR/C/79/Add.74 (1997).

⁵³ Human Rights Committee, CCPR General Comment 20, Clan 7, 44th Sess., para.11, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 30 (1994), *United Nations High Commissioner for Human Rights/Treaty Bodies Database/Documents/By Treaty/Human Rights Committee* (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>> [u daljem tekstu Opsti komentar 20].

⁵⁴ Opsti komentar 13, *supra* note 38, para. 9.

⁵⁵ *Vidi* Body of Principles, for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, Principles 15 & 18, G.A. Res. 43/173, annex 43 U.N. GAOR, Supp. No. 49, at 298, U.N. Doc. A/43/49 (1988), *University of Minnesota Human Rights Library* <<http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/g3bpppd.htm>>. (website posecen 19.09. 2000.); *Vidi takodje*, Basic Principles on the Role of Lawyers, Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990, principle 8 & 22, U.N. Doc. A/CONF.144/28/Rev.1 at 118 (1990). <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp44.htm> (website posecen 20.09. 2000.).

⁵⁶ Opsti komentar 13, *supra* note 38, para. 11.

3. Pravo na pozivanje i ispitivanja svedoka

Clan 14(3)(e) MPGPP predvidja da:

“Svako ko je optuzen za krivичno delo ima potpuno jednako pravo bar na sledeca jemstva: . . .

e) da ispituje ili da se u njegovo ime ispituju svedoci optuzbe i da se obezbedi pristup i saslušanje njegovih svedoka pod istim uslovima kao i svedocka optuzbe;”

Komitet za ljudska prava jemci ovo pravo kao pravo “ciji je cilj garantovanje okrivljenom istih onih prava koja su garantovana tuziocu, kao sto su pravo na poziv, ispitivanje i unakrsno ispitivanje svedoka.”⁵⁷ Odbrana mora imati jednaku mogucnost da ispita sve svedoke koji pružaju dokaze u korist optuzbe kao i da obara sve dokaze koji su izvedeni protiv okrivljenog. Da bi se obezbedila ova garancija, sud mora da dopusti svedocenje samo onih svedoka koji su dostupni da se pojave pred sudom. Komitet za ljudska prava je istakao da se ne mogu koristiti anonimni ili nedostupni svedoci.⁵⁸

Logika ovog prava jeste omugucavanje obema stranama da opovrgnu bilo koje svedocenje, bilo putem uvođenja suprotnog svedocenja ili dovodenja u pitanje kredibilitnosti svedoka i istinitosti svedocenja putem unakrsnog ispitivanja. Ovo pravo zasticuje vaznu sudsku funkciju jer omogucava sudijama da cuju i procene sve relevantne dokaze u cilju odredjivanja nevinosti ili krivice okrivljenog.

4. Obezbedjenje prevodioca od strane suda

Clan 14(3)(f) MPGPP predvidja:

⁵⁷ *Id.*, para. 12.

⁵⁸ Concluding observations by the Human Rights Committee, UN Doc. CCPR/C/79/Add.75, 9 April 1997, paras 21, 40.

“Svako ko je optuzen za krivicno delo ima potpuno jednako pravo bar na sledeca jemstva:...

(f) da dobije besplatnu pomoc tumaca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu; ”

Okrivljeni ne moze u potpunosti da ucestvuje u svojoj odbrani ukoliko ne moze da razume ili da cita jezik koji se koristi u toku postupka ili u sudskim dokumentima, i stoga ima pravo na kompetentno i tacno prevodjenje.⁵⁹

III. Trece od fundamentalnih prava povredjeno od strane srpskih sudova: Pravo na ne iznudjivanje iskaza ili priznanja

A. Slicne cinjenicne tvrdnje od strane albanskih pritvorenika sa Kosova koje sluze kao primer povrede prava na neiznudjivanje iskaza ili priznanja.

Ovaj deo sadrzi opstu listu cinjenica u odnosu na koju se moze videti da li cinjenice u vezi sa odredjenim pojedinacnim slucajem mogu da podrze tvrdnju da je tom pojedincu uskraceno pravo na neiznudjivanje iskaza ili priznanja. Lista nije potpuna i druge varijacije cinjenica mogu da ukazu na povredu ovog prava.

1. *Iznudjivanje izjave ili priznanje koje su koriscene kao dokazno sredstvo na glavnom pretresu*

- ☞ Sud dozvoljava koriscenje iznudjenog priznanja prilikom donosenja osudjujuce presude.
- ☞ Lica u pritvoru su primorana da potpisu priznanje pod pretnjom ili prinudom.
- ☞ Lica u pritvoru su primorana da potpisu dokumenta bez mogucnosti da ih prethodno procitaju.

⁵⁹ Opsti komentar 13, *supra* note 38, para. 13.

- ☞ Lica u pritvoru su primorana da priznaju optuzbe protiv njih, bez obzira da li su optuzbe istinite ili ne.
- ☞ Lica u pritvoru su primorana da priznaju povrede članova 125 i/ili 136 Krivičnog zakona.

2. Indicije prinude:

[Vidi nize, deo IV(C)(1)]

a. Prinuda per se:

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)]

i. Mucenje

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)(i)]

- ☞ Lica u pritvoru su podvrgnuta celonocnom ispitivanju.
- ☞ Licima u pritvoru je uskracivana mogucnost sna.
- ☞ Lica u pritvoru su tucena ili namerno podvrgavana bolu i drugom fizickom nasilju tokom trajanja pritvora, u nekim slucajevima ostavljajuci dugotrajne ili trajne posledice.
- ☞ Licima u pritvoru je preceno smrcu.
- ☞ Licima u pritvoru nije davana voda ili hrana.
- ☞ Saslusanja su trajala bez prekida visecasovno.
- ☞ Fizicko nasilje je korisceno u cilju prinudjivanja na potpisivanje priznanja.
- ☞ Lica u pritvoru su primoravana da posmatraju ili slusaju prebijanje ili nanosenje bola nad drugim pritvorenicima, ukljucujuci i nad porodicnim clanovima.
- ☞ Lica u pritvoru su drogirana u cilju primoravanja da potpisu priznanje.
- ☞ Lica u pritvoru koja su trazila medicinsku pomoc su tucena.

ii. Nedozvoljeni tretman

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)(ii)]

- ☞ Lica u pritvoru su stavljana u lose zatvorske uslove.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

- ☞ Licima u pritvoru je onemogućeno spavanje usled vristanja prouzrokovanog mucenjem drugih pritvorenika.
- ☞ Lica u pritvoru su non stop izložena zvuku vristanja.
- ☞ Licima u pritvoru su nanosene povrede tokom transporta iz jednog u drugo mesto. (Povrede su izazivane prebijanjem, bombama i sl.)
- ☞ Lica lišena slobode su primorana da stoje tokom noci 9-10 juna u prepunim celijama u kojima je bilo smesteno 40-50 pritvorenika.
- ☞ Licima u pritvoru je uskracivana hrana i voda.
- ☞ Prilikom smestanja na autobuse tokom prebacivanja sa Kosova lica lišena slobode su tučena.
- ☞ Lica lišena slobode su tučena na putu do Srbije.
- ☞ Po dolasku u Srbiju pritvorenici su primoravani da trče kordon batinjanja sacinjen od cuvara, policajaca, vojnika i/ili drugih zatvorenika.
- ☞ Licima u pritvoru nije davano dovoljno hrane ili vode.
- ☞ Pritvorenici su smesteni u prenatrpanim, nehegijenskim prostorijama.
- ☞ Pritvorenicima nije davana obuća, sapun, peskiri ili cetkice za zube.
- ☞ Pritvorenici su izloženi hladnoci usled nedostatka grejanja, cebica ili odgovarajuće odeće.
- ☞ Pritvorenicima je uskracivana lekarska pomoc kao i lekovi.
- ☞ Pritvorenici su tučeni ukoliko bi tražili lekarsku pomoc.

b. Kombinacija faktora koji zajedno dostizu nivo prinude: Saslusanje u kombinaciji sa jednim ili vise od sledecih faktora:

[Vidi nize deo, IV(C)(1)(b)]

i. Samovoljno hapsenje i pritvor.

[Vidi nize deo, IV(C)(1)(b)(i)]

- ☞ Licima lisenim slobode nisu saopsteni razlozi hapsenja.
- ☞ Lisavanja slobode su vrsena od strane paravojnih snaga uz otvoreno ili precutno odobrenje od strane zvanicnih drzavnih organa.
- ☞ Citave grupe su lisavane slobode bez ikakve predvidljivosti u ovoj akciji.

ii. Ne davanja obavestenja o razlozima lisavanja slobode i pritvora.

[Vidi nize deo, IV(C)(1)(b)(ii)]

- ☞ Licima lisenim slobode, mesecima po hapsenju, nije dato obavestenje o razlozima njihovog pritvora, o tome koje su zakone prekrсили ili za šta se terete.
- ☞ 530 od 600 lica lisenih slobode koji su prebaceni sa Kosova u Pozarevac, stiglo je bez ikakvih licnih dokumenata tako da je bilo nemoguće izvršiti njihovu indentifikaciju i lokaciju, što je olaksavalo onemogućavanje njihove komunikacije sa spoljnim svetom.
- ☞ Lica lisena slobode su bila primoravana da priznaju optuzbe protiv njih , bez obzira na istinitost optuzbi.
- ☞ Lica lisena slobode su prinudjavana da priznaju povrede članova 125 i/ili 136 bez obavestenja o cinjenicama i krivicnim delima za koje se terete.

iii. Onemogucen pristup braniocu.

[Vidi nize deo, IV(C)(1)(b)(iii)]

- ☞ Lica lisena slobode su ispitivani bez prisustva branioca.
- ☞ Licima lisenim slobode nije dozvoljeno da se susrecu sa svojim braniocima.
- ☞ Lica su lisena slobode na dug period bez pristupa braniocu.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

- ☞ Licima lisenim slobode je onemogućena komunikacija sa braniocem.
- ☞ Po lisavanju slobode licima je danih ili duže onemogućeno da komuniciraju sa braniocem.
- ☞ Zatvorski cuvari prisustvuju sastancima pritvorenika sa njihovim braniocima.

iv. Okrivljeni nije izveden pred sudiju bez odlaganja i onemogućeno mu je da se zali na zakonitost odluku o pritvoru.

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(iv)]

- ☞ Lica su bila u pritvoru po najmanje četiri meseci bez pokretanja bilo kakvog sudskog postupka. Hapsenja su izvršena u aprilu i juni, prvi sudski postupci su pokrenuti u oktobru ili pak kasnije (i po proteku vremena dozvoljenog vladinom uredbom o ratnom stanju).
- ☞ Lica su lišavana slobode i zadržavana duže od 72 dana u situaciji u kojoj vanredno stanje nije bilo proglašeno, bez pokretanja bilo kakvog pravnog postupka.

v. Smestani na nepoznate lokacije.

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(v)]

- ☞ Policija i vojska je poricala da su doticna lica u pritvoru.
- ☞ Policija i vojska je odbijala da pruži informacije o mestu gde su ova lica smestena u pritvor.
- ☞ Policija i vojska bi tek po dugorocnom odlaganju (dani, nedelje ili pak meseci) pružila specifičnije informacije ili pak bilo kakve informacije porodicnim članovima pritvorenih lica.
- ☞ Lica lišena slobode su premestana iz jednog u drugo mesto u okviru Kosova.

- ☞ Lica su smestana po drugim lokacijama a ne samo po zatvorima ili drugim odgovarajucim zatvorskim zgradama.
- ☞ Lica liseni slobode su prebacena u uzi deo Srbije bez bilo kakvih zapisnika i dokumenata u vezi sa njihovim hapsenjem, pritvorom ili detaljima u vezi sa njihovom prethodnom lokacijom.

vi. Onemogućena komunikacija sa spoljnim svetom.

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(vi)]

- ☞ Porodicnim članovima koji su pokušavali da pronađu svoje rođake lišene slobode nisu davane nikakve informacije ili su im davane pogrešne informacije od strane policije i vojske.
- ☞ Ličima lišenim slobode nije dozvoljavano da stupe u kontakt sa svojom porodicom.
- ☞ Porodicnim članovima nije dozvoljavan ulaz u Srbiju sa Kosova.
- ☞ Državni organi su dopustali duga odlaganja (dani, nedelje, meseci) pre davanja specifičnih informacija ili bilo kakvih informacija članovima porodice.

vii. Onemogućen pristup lekovima ili lekarskom tretmanu.

[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(vii)]

- ☞ Ličima lišenim slobode nije uopšte pružena potrebna lekarska pomoć.
- ☞ Ličima lišenim slobode je onemogućavan pristup lekarskoj pomoći i tučeni su ukoliko bi tražili lekarsku pomoć.

3. Dodatne proceduralne povrede u vezi sa iznudjenim priznanjem

[Vidi nize, deo IV(C)(2)]

a. Neispitivanje navoda da je priznanje iznudjeno

[Vidi nize, deo IV(C)(2)(a)]

- ☞ Navodi okrivljenog da je tučen ili da mu je nanosen nameran bol nisu istrazivani ili su neadekvatno istrazivani.
- ☞ Sudjenja su nastavljana bez ispitivanja istinitosti navoda da su okrivljeni tučeni ili podvrgavani namernom nanosenju bola.
- ☞ Okrivljeni su bezuspesno isticali da su njihova priznanja iznudjena.
- ☞ Sudije nisu unosile u zapisnik navode okrivljenih tokom glavnog pretresa da je njihovo priznanje bilo iznudjeno (u zapisnik je unoseno da je okrivljeni porekao svoje prethodno dato priznanje).

b. Od tuzioca nije zahtevano da pokaze da je priznanje dato dobrovoljno i okrivljenom nije dozvoljavano da opovrgne tvrdnju da je priznanje dato dobrovoljno

[Vidi nize, deo IV(C)(2)(b)]

c. Iznudjena priznanja su koriscena kao dokazno sredstvo

[Vidi nize, deo IV (C)(2)(c)]

- ☞ Sudovi su dozvoljavali koriscenje iznudjenog priznanja kao dokaznog sredstva bez ispitivanja navoda prinude ili pretnje.

B. Odredbe jugoslovenskog prava paralelne medjunarodnom pravu koje predviđaju zastitu prava na neiznudjivanja iskaza ili priznanja.

Medjunarodno pravo	Jugoslovensko pravo
Pravo na neiznudjavanje izjave ili priznanja (MPGPP, cl. 14(3)(g) & Konvencija protiv mucenja cl. 15)	Zabrana iznudjivanja priznanja ili izjava (Ustav SRJ cl. 25(2)); Zabrana upotrebe sile, pretnje ili drugih slicnih sredstava da bi se doslo do izjave ili priznanja okrivljenog (ZKP, cl. 218 (8)); Na ovako dobijenoj izjavi okrivljenog sud ne moze zasnovati presudu (ZKP, cl. 218 (10)); Zabrana medicinske intervencije ili davanje sredstava kojima se utice na volju okrivljenog pri davanju iskaza (ZKP, cl. 259(3)).
Indicije prinude [Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)] Prinuda per se: Mucenje (MPGPP, cl. 7) [Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)(I)]	Zabrana mucenja (Ustav SRJ cl. 25(3); Ustav RS cl. 26). Zabrana iznudjivanja priznanja ili drugih izjava (Ustav SRJ cl. 25 (2), ZKP, cl. 218 (8)).
<u>Prinuda per se:</u> Nedozvoljeno postupanje (MPGPP, cl. 10) [Vidi nize, deo IV(C)(1)(a)(ii)]	Postovanje licnosti i dostojanstva lica lisenih slobode i lica u krivicnom i svakom drugom postupku (Ustav SRJ cl. 25(1)); Ustav RS cl. 26(1)). Zabrana svakog nasilja protiv lica lisenih slobode (Ustav SRJ cl. 25(2)); Postupak prema licima u pritvoru (N.pr. Postovanje licnosti i dostojanstva, pravo na odmor, posete porodica i lekara) (ZKP, clanovi 201 – 205)

<u>Kombinacija faktora koji zajedno dovode do prinude: Saslusanje zajedno sa jednim ili vise od sledecih faktora</u> (MPGPP, cl. 10) <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)]</i> Samovoljno hapsenje i pritvor: (MPGPP, cl. 9(1)) <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(i)]</i> Uskraceni razlozi lisavanja slobode i pritvora: (MPGPP, cl. 9(2)) <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(ii)]</i> Uskracen pristup braniocu: (MPGPP, cl. 14(3)(d)) <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(iii)]</i> Ne pravovremeno izvodjenje pred sudiju i uskracivanje mogucnosti pobijanja zakonitosti pritvora: (MPGPP, cl. 9(3)) <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(iv)]</i> Pritvaranje na pritvoreniku nepoznatom mestu: Uskracena komunikacija sa spoljnim sve tom: <i>[Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(v)]</i>	Pravo na licnu slobodu i zabrana samovoljnog lisavanja slobode (Ustav SRJ cl. 23; Ustav Srbije cl. 15); pravila odredjivanja pritvora (Ustav SRJ cl. 24, ZKP, clanovi 190-200) Lice lisen slobode mora biti obavesteno o razlozima svoga hapsenja (ustav SRJ cl. 23 (3)); Pismena odluka o pritvoru mora biti urucena u trenutku lisavanje slobode ili najkasnije u roku od 24 sata (ZKP cl. 192); Ista pravila primenjiva i u slucaju "policijskog pritvora" (ZKP, cl. 196 (3)). Svako ima pravo da njegovom saslanju prisustvuje branilac koga izabere (Ustav SRJ cl. 29 (3)); Branilac moze biti prisutan tokom saslanja okrivljenog (ZKP, cl. 169); Pravo lica u pritvoru da branilac bude prisutan tokom njegovog saslanja (ZKP, cl. 193 (1)); kontakt izmedju branioca i okrivljenog u pritvoru (ZKP, cl. 74). Lica uhapsena od strane policije moraju bez odlaganja biti sprovedena do istraznog sudije (ZKP, cl. 195 (1)); zalba protiv odluke o pritvoru (ZKP 192 (4)). Lice lisen slobode moze zahtevati da njegova porodica bude obavestena (Ustav SRJ cl. 23 (3)); Nadlezni organ mora da obavesti porodicu lica lisenog slobode u roku od 24 sata (ZKP, cl. 200); Posete porodicnih clanova licima u pritvore (ZKP, cl. 203 (1)).
---	---

Uskracen pristup lekovima i lekarskom tretmanu: [Vidi nize, deo IV(C)(1)(b)(vi)]	Lekar moze posetiti pritvorenika. (ZKP, cl. 203(1)).
<u>Proceduralna prava u vezi sa iznudjivanjem priznanja</u> Obaveza istrage [Vidi nize, deo IV(C)(2)(a)] Drzava mora da dokaze da je priznanje dato dobrovoljno [Vidi nize, deo IV(C)(2)(b)] Pravo predstavljanja odbrambenih dokaza [Vidi nize, deo IV(C)(2)(c)] Priznanja moraju biti izuzeta iz dokaza [Vidi nize, deo IV(C)(2)(d)]	Sve izjve na kojima se sudska odluka ne moze zasnivati moraju biti izdvojeni iz spisa ex officio ili po zahtevu stranke (ZKP, cl. 83); Zasnivanje sudske odluke na ovakvim izjavama je apsolutna povreda ZKP-a koju sud ispituje po sluzbenoj duznosti. ZKP, cl. 364(8) i cl. 376 (1) (1)). Nadlezni organ je duzan da nastavi sa prikupljanjem dokaza i pored priznanja (ZKP, cl. 223); Priznanje okrivljenog na glavnom pretresu ne oslobadja sud duznosti izvodjenja ostalih dokaza (komentar clana: priznanje dato na glavnom pretresu koje nije podrzano drugim dokazima nema dokaznu snagu) (ZKP, cl. 323). Clan 29 Ustava SRJ predvodja pravo na odbranu (svako ima pravo da bude saslushan i da se brani). Sve izjave na kojima se ne moze zasnivati sudska odluka moraju biti izdvojene iz spisa ex officio ili po zahtevu stranke (ZKP, cl. 83)
Pravni lek	Zasnivanje presude na iznudjenom priznanju je apsolutna bitna povreda ZKP-a koju sud ispituje po sluzbenoj duznosti; duznost suda da ukine presudu (ZKP, cl. 364 (8) i 376 (1) (1)). [Vidi gore, deo 2, odeljak II(C)].

C. Medjunarodno pravo koje garantuje pravo na neiznudjivanje iskaza ili priznanja i proceduralne garancije koje moraju biti postovana u cilju zastite ovog prava

Clan 14(3)(g) MPGPP-a, predvidja da u postupku odlucivanja po krivicnoj tuzbi svako ima prava da “ne bude primoran da svedoci protiv sebe ili da prizna krivicu”.⁶⁰ Ova odredba zabranjuje bilo kakvu formu prinude, bilo direktne ili indirektne, fizicke ili psihicke, i bez obzira da li pre ili tokom krivicnog postupka, koja bi mogla biti koriscena u cilju primoravanja okrivljenog da svedoci protiv sebe ili da prizna krivicu.⁶¹ Clan 15 Konvencije protiv mucenja takodje zabranjuje iznudjivanje priznanja mucenjem. Pravo ne biti primoran svedociti ili priznati krivicu obuhvata implicitno pravo ne odgovarati na pitanja tokom i policijskog ispitivanja i tokom krivicnog postupka.⁶²

1. Indicije prinude

Pazljivo ispitivanje uslova pod kojim je okrivljeni dao priznanje omugucavaju braniocu da tvrdi da izjave okrivljenog nisu date dobrovoljno i da se stoga ne mogu koristiti kao dokazno sredstvo. Branilac moze izvesti ovu analizu proucavanjem istih kriterijuma koje sudija mora da oceni tokom postupka da bi utvrdio da li je dozvoljeno koristiti dato priznanje kao dokazno sredstvo. Ovaj proces zahteva analizu da li je izjava data u okolnostima koje ukazuju na povredu standarda postupanja prema osumnjicenim i pritvorenim licima, na primer povredu garancija predvidjenih clanom 7 MPGPP-a koji zabranjuje mucenje, surovo, nehumano ili ponizavajuce postupanje ili garancija predvidjenih clanom 10 MPGPP-a koji zahteva human tretman svih lica lisenih slobode. Prisustvo povreda garancija predvidjenih clanovima 7 i 10 dovode do pokretanja opste zastite predvidjene clanom 14(3)(g) da niko ne sme biti prinudjen da svedoci protiv samog sebe⁶³ i branilac moze da tvrdi da povreda ovih standarda u vezi sa ispitivanjem okrivljenog ukazuje da je priznanje iznudjeno i samim tim dobijeno protivno clanu 4(3)(g).

Dok izvesni uslovi hapsenja, pritvora i ispitivanja sami po sebi (*per se*) ukazuje da priznanje nije dato dobrovoljno, kao sto je na primer iznuda priznanja putem mucenja, prisustvo drugih stresnih uslova kada se oni uzmu u svom totalitetu takodje niste validnost priznanja usled sumnje da priznanje dato u takvim uslovima nije moglo biti dato dobrovoljno. U ovom drugom slucaju, branioci mogu tvrditi da je

⁶⁰ Ista zastitita je predvidjena clanom 6 (2)(f) Dodatnog Protokola II, prema kojem “niko ne sme da bude primoran da svedoci protiv sebe ili da prizna krivicu.” *Vidi* Protokol II, *supra* note 12.

⁶¹ Opsti komentar 13, *supra* note 38, para. 14; Communication No. 253/1987, Kelly v. Jamaica, U.N. Human Rights Committee, in Report of the Human Rights Committee, at 246, U.N. Doc. No. A/46/40 (1991).

⁶² *Murray v. United Kingdom*, (case No. 41/1994/488/570), 8 February 1996, at para. 45. Pravo na pretpostavku nevinosti takodje zastituje pravo ne davanja nikakve izjave [*Vid*ideo 1 odeljak II za diskusiju o pretpostavci nevinosti].

⁶³ Opsti komentar 13, *supra* note 38 para. 14. Komitet za ljudska prava istice da “[u] cilju primoravanja okrivljenog da prizna ili da svedoci protiv sebe, cesto se koriste metodi koji krise ove odredbe.” *Id.*

kombinacija razlicitih faktora, kao sto su nezakonita procedura i uslovi hapsenja i pritvora zajedno sa ispitivanjem, stavili okrivljenog u situaciju prinude ili stvorili prinudnu atmosferu koja je primorala okrivljenog da protivno svojoj slobodnoj volji prizna delo stavljeno mu na teret.

a. Prinuda per se: Mucenje, surovo, nehumano i ponizavajuće postupanje.

i. Mucenje.

Clan 7 MPGPP-a zabranjuje podvrgavanje “mucenju, ili surovom, nehumanom ili ponizavajućem postupanju ili kaznjavanju.” Komitet za ljudska prava je utvrdio da je “[a] *fortiori*, nedozvoljeno tretirati okrivljenog na nacin koji je u suprotnosti sa clanom 7 u cilju iznudjivanja priznanja.”⁶⁴ Clan 1 Konvencije protiv mucenja definice mucenje kao akte zvanicnih lica, ili lica koje postupaju pod zvanicnom okriljem, kojim se namerno nanosi ozbiljan bol ili patnja, bilo fizicka ili psihicka “u cilju dobijanja od njega ili trece osobe informacije ili priznanja.” Ova zabrana se primenjuje bez obzira da li “lica postupaju u svom zvanicnom kapacitetu, van njihovog zvanicnog kapaciteta ili u ulozi privatnog lica.”⁶⁵

Komitet za ljudska prava je izjavio da “ne postoji opravdanje ili opravdavajuće okolnosti koji mogu biti koriscenje kao odbrana za povredu clana 7 [MPGPP-a]”.⁶⁶ Slicno tome, clan 2(2) Konvencije protiv mucenja predvidja da ne postoje okolnosti koje opravdavaju mucenje ili drugo surovo, nehumno ili ponizavajuće postupanje ili kaznjavanje.

Komitet za ljudska prava je odbio da definise koncepte ili “ostre razlike” izmedju kategorija postupanja zabranjenih clanom 7 MPGPP-a predvidjajuci umesto toga da “razlike zavise od prirode, cilja i ozbiljnosti primenjenog postupanja.”⁶⁷ Komitet je pruzio neke putokaze, predvidjajuci da zabrana predvidjena clanom 7 se odnosi *ne samo* na akte koji nanose

⁶⁴ Kelly v. Jamaica, *supra* n. 61; Communication No. 139/1983, Conteris v. Uruguay, U.N. Human Rights Committee, 2 Sel. Dec. 168 (1985); Communication No. 74/1980, Estrella v. Uruguay, U.N. Human Rights Committee, 2 Sel. Dec. 93 (1983).

⁶⁵ Opsti komentar 20, *supra* note 53, para. 2.

⁶⁶ *Id.*, para. 3

⁶⁷ *Id.*

fizicki bol vec takodje i na akte koji prouzrokuju psihicku patnju.⁶⁸ Metodi za koje je odredjeno da dostizu nivo mucenja ukljucuju izmedju ostalih i sledece metode:

☞ Upotreba fizicke prinude. Komitet protiv mucenja je utvrdio da je “potpuno nedopusteno” primeniti “osrednju fizicku prinudu” kao dozvoljeni metod ispitivanja. Komitet je utvrdio da je ovaj standard primenjiv i u slucajevima kada se veruje da osumnjiceno lice poseduje informacije o predstojecem napadu na drzavu koje moze imati kao rezultat i gubitak zivota nevinih zrtava⁶⁹

☞ Prisustvo ili upotreba aparata ili sredstva ciji je cilj koriscenje u svrhe mucenja.⁷⁰

☞ Fizicka sila. Fizicka sila moze biti koriscena samo u slucajevima apsolutno neophodnim za odrzavanje bezbednosti i reda u okviru institucije, u cilju sprecavanja bekstva, kada postoji otpor zakonitoj naredbi ili kada je potrebno zastititi licnu sigurnost. I u svim ovim slucajevima fizicka sila se moze koristiti samo onda kada je upotreba drugih ne-nasilnih metoda neefektivna.⁷¹

☞ Upotreba sredstava ogranicavanja. Lisice, lanci, celicni okovi i ludacke kosulje se ne smeju koristiti u svrhu kaznjavanja i ne smeju biti korisceni duze nego sto je to neophodno. Lanci i celicni okovi ne smeju biti korisceni kao sredstva ogranicavanja.⁷² Niko se ne sme ograniciti na nacin koji je veoma bolan.⁷³

☞ Stavljanje kapuljace preko glave.⁷⁴

☞ Dugotrajno izlaganje glasnoj muzici.⁷⁵

☞ Dugotrajno uskracivanje sna.⁷⁶ Prema Komitetu protiv mucenja Ujedinjenih nacija “uskracivanje sna osumnjicenim

⁶⁸ *Id.*, para. 5. Oni obuhvataju i “ekscesivno kaznjavanje.” *Id.*

⁶⁹ *Id.*

⁷⁰ Opsti komentar 20, *supra* n. 53, para 11.

⁷¹ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted Aug. 30, 1955 by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, rule 54, U.N. Doc. A/CONF/611, annex I, E.S.C. res. 663C, 24 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 11, U.N. Doc. E/3048 (1957), amended E.S.C. res. 2076, 62 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 35, U.N. Doc. E/5988 (1977) *University of Minnesota Human Rights Library* (website posacen 19.09. 2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/g1smr.htm>>. [u daljem tekstu Standard minimuma pravila].

⁷² Standard minimuma pravila, *supra* note 72, rules 33 & 34.

⁷³ Committee against Torture, Summary record, *supra* n. 69, at 3, para. 8 (pozivajuci da metodi korisceni od strane Izraelske sluzbe bezbednosti “odmah budu prekinuti”).

⁷⁴ *Id.*

⁷⁵ *Id.*

licima, postupanje koje može preći prag mučenja i koje izgleda da se često koristi u cilju iznude priznanja, je neprihvatljivo.”⁷⁷

☞ Pretnje, uključujući pretnje smrću.⁷⁸ Princip 21(2) Skupa principa⁷⁹ zabranjuje upotrebu nasilja, pretnji ili metoda ispitivanja koje umanjuju sposobnost lica lišenog slobode da donese odluku ili vrši racionalnu procenu.⁸⁰

☞ Nasilno dremusanje.⁸¹

☞ Koriscenje hladnog vazduha u cilju izlaganja hladnoci pritvorenih lica.⁸²

☞ Produzeno drzanje u samici.⁸³

☞ Uskracivanje zadovoljavanja osnovnih potreba.

Uskracivanje zadovoljavanja osnovnih potreba, što može da obuhvati uskracivanje hrane,⁸⁴ pranja i sanitarnih uslova, kreveta, odece, lekarske pomoći, dostup prirodnom svetlu, rekreacije, fizickih vezbi i mogućnosti praktikovanja religijskih rituala, takođe može da predstavi mučenje.

ii. Drugi nedopusten tretman obuhvacen clanom 10 MPGPP-a.

Utvrđeno je da član 10 MPGPP-a obuhvata uslove pritvora koji ne dostižu prag postupanja zabranjen članom 7 ali ipak predstavljaju nehuman tretman sa stanovišta člana 10 i “ukazuju na nizi stepen nepostovanja ljudskog dostojanstva . . .”⁸⁵ Komitet za ljudska prava je utvrdio da postoji povreda člana 10(1) MPGPP-a u sledecim slucajevima:

☞ Pritvorena lica su bila smestena u 500 godina star zatvor inficiran pacovima, vaskama i bubasvabama.⁸⁶

⁷⁶ *Id.*

⁷⁷ Committee against Torture, Summary record, *supra* n. 69, at 3, para 8 (pozivajući da metodi korišćeni od strane Izraelske službe bezbednosti “odmah budu prekinuti”).

⁷⁸ *Id.*

⁷⁹ *Id.*

⁸⁰ *Vidi* Body of Principles, *supra* note 55.

⁸¹ *Id.*

⁸² *Id.*

⁸³ Opšti komentar 20, *supra* note 53, para. 6.

⁸⁴ U.N. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, *supra* n. 72, rules 20 and 87.

⁸⁵ Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* 186 (1993).

⁸⁶ Communication No. 493/1992, *Griffin v. Spain*, U.N. Human Rights Committee, p. 52, paras. 3.1 and 9.2, UN Doc. CCPR/C/57/1 (1996).

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

- ☞ Uslovi u kojima su muskarci, zene i dece smestani zajedno u iste celije sa 30 drugih lica.⁸⁷
- ☞ Kada su pritvorena lica izlozena vetru i hladnoci.⁸⁸
- ☞ Kada su se fekalije nalazile na podu prostorija i pritvorena lica su morala da koriste morsku vodu za pice i pranje.⁸⁹
- ☞ Kada su duseci i cebici bili natopljeni urinom.⁹⁰
- ☞ Kada je postojao visok procenat samoubistava, samo povredjivanja, tuca i prebijanja.⁹¹
- ☞ Neobezbedjivanje adekvatne hrane i rekreacionih mogucnosti, osim u izuzetnim okolnostima.⁹²

b. Kombinacija faktora koji dostizu prag prinude: Saslusanje posmatrano u kombinaciji sa nezakonitom procedurom i uslovima hapsenja i pritvora.

Kada se odredjeni uslovi hapsenja i pritvora posmatraju u njihovoj sveukupnosti oni mogu rezultirati u stvaranju prinudnog okruzenja koje moze uticati na to da li je okrivljeni postupao pod prinudom prilikom davanja priznanja na saslusanju. Branilac moze ukazati na prisustvo uslova koji uzeti individualno predstavljaju povredu clana 10 (1) MPGPP-a u cilju diskreditovanja priznanja datog tokom saslusanja. Clan 10(1) MPGPP-a uspostavlja nad drzavama clanicama "pozitivnu duznost prema licima koja su u narocito ranjivom polozaju usled njihovog statusa osoba lisenih slobode."⁹³ U skladu sa ovom duznoscju drzava ne sme da podvrgne pritvoreno lice "bilo kakvom teretu ili ogranicenju osim onih koji proizilaze iz cinjenice lisavanja slobode" i pritvoreno lice uziva "sva [MPGPP-om] predvidjena prava, podvrgnuta samo onim ogranicenjima koja se ne mogu izbesci u zatvorenom okruzenju."⁹⁴ Drzava takodje mora da obezbedi pritvorenim licima sve usluge koje zadovoljavaju njihove osnovne potrebe.⁹⁵

Prilikom procene da li je tretman zatvorenih lica u saglasnosti sa clanom 10 MPGPP-a sud bi trebalo da uzme u obzir i druge autoritativne izvore medjunarodnog

⁸⁷ *Id.*

⁸⁸ *Id.*

⁸⁹ *Id.*

⁹⁰ *Id.*

⁹¹ *Id.*

⁹² Kelly v. Jamaica, *supra* note 61, para. 5.

⁹³ Komitet za ljudska prava, Opsti komentar 21, clan 10 (44 zasedanje, 1992), Zbornik opstih komentara i opstih preporuka usvojenih od strane tela osnovanij Konvencijom o ljudskim pravima, para. 3, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 33 (1994), *University of Minnesota Human Rights Library* (posecena 25 Septembra 2000) & <http://www.l.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom21.htm>.

⁹⁴ *Id.*

⁹⁵ *Id.*

prava pored MPGPP-a. U svom komentaru na član 10, Komitet za ljudska prava je nabrojao relevantne standarde Ujedinjenih nacija koji su primenjivi u odnosu na tretman zatvorenih lica i koji mogu predstavljati putokaz za utvrđivanje koji su opšte prihvaceni principi obuhvaćeni članom 10.⁹⁶ Između ostalih u komentaru su naborojani: Standard minimuma pravila za postupanje prema zatvorenicima (1957) [u daljem tekstu, “Standard minimuma pravila”];⁹⁷ Skup principa za zaštitu svih lica koje se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora (1988) [u daljem tekstu “Skup principa”];⁹⁸ Kodeks ponašanja lica nadležnih za sprovođenje zakona (1988) [u daljem tekstu “Kodeks ponašanja”];⁹⁹ Principi medicinske etike u vezi sa ulogom zdravstvenog osoblja, naročito lekara u zaštiti zatvorenih i pritvorenih lica protiv mučenja i drugog surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1982) [u daljem tekstu, “Zaštita zatvorenih i pritvorenih lica”].¹⁰⁰ Ukoliko povreda ovih standarda dostigne nivo povrede člana 10 MPGPP-a, priznanje koje je dato tokom ispitivanja u uslovima u vezi sa ovim povredama može biti određeno kao iznudjeno priznanje u smislu povrede člana 14(3)(g) [*Vide vise, deo IV(C)(1) radi detaljnijeg objasnjenja*].

Prisustvo bilo kojih uslova analiziranih nize od stavke (i) do (vi) može dovesti do stvaranja okruženja koje bi stavilo pritvoreno lice u stanje prinude ili bi umanjilo njegovu/njenu sposobnost za razumno odlučivanje koje bi ga sa druge strane primorala da protivno svojoj volji da priznanje. Na primer, pritvoreno lice koji nije tretirano u skladu sa univerzalno prihvaćenim standardima može priznati delo za koja se tereti u pokušaju da se oslobodi nepodnošljivih uslova; slično tome pritvoreno lice kome su negirana osnovna pret-krivična procesna prava možda nije bilo u stanju da razume prirodu ispitivanja ili posledice izjava datih prilikom ispitivanja. Neki od standarda koji su izloženi nize od stavke (i) do stavke (vi) se smatraju proceduralnim garancijama neophodnim za sprečavanje mučenja ili drugog nedopustenog postupanja. U tom smislu, prisustvo jednog ili više od ovih uslova može dovesti do zaključka da su prava pritvorenog lica zaštićena članom 10, ili pak članom 7 MPGPP-a, povređena i da je time bilo koje priznanje dato u vezi sa ovim uslovima bilo iznudjeno:

⁹⁶ *Id.* at para. 5.

⁹⁷ Standard minimuma pravila, *supra* n. 72.

⁹⁸ Body of Principles, *supra* n. 55.

⁹⁹ Code of Conduct for Law Enforcement Officials, G.A. Res. 34/169, annex, 34 U.N. GAOR Supp. (No. 46) at 186, U.N. Doc. A/34/46 (1979), *University of Minnesota Human Rights Library* (website posćen 19.09. 2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/i1ccleo.htm>>.

¹⁰⁰ Principles of Medical Ethics relevant to the Role of Health Personnel, particularly Physicians, in the Protection of Prisoners and Detainees against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, G.A. Res. 37/194, annex, 37 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 211, U.N. Doc. A/37/51 (1982), *University of Minnesota Human Rights Library* (website posćen 19.09. 2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/h3pmerhp.htm>>.

i. Samovoljno lisavanje slobode i pritvor.

Clan 9(1) MPGPP-a i clan 9 Unverzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948) zabranjuju samovoljno lisavanje slobode i pritvor. Komitet za ljudska prava tumaci termin “samovoljno” u sirem smislu od “nezakonitog.” Prema komitetu “samovoljno” lisavanje slobode obuhvata elemente kao sto su “neodgovarajuće”, “neopravdano” i “nepredvidljivo”.¹⁰¹ Ova povreda moze postojati i u slucajevima kada paravojna ili neovlascena lica vrse lisavanje slobode pod odobrenjem ili saglasnoscu snaga bezbednosti s obzirom da se smatra da su akti ovih lica u tom slucaju preduzeti pod autoritetom drzave.¹⁰² Komitet je takodje izrazio zabrinutost u vezi sa lisavanjem slobode preduzetim pod maskom interesa “drzavne bezbednosti.” Komitet je predlozio da bi koncept drzavne bezbednosti trebalo da bude definisan zakonom i da bi policija i organi drzavne bezbednosti trebalo da pruzе pismene razloge za lisavanja slobode, cije bi pismeno obavestenje trebalo da bude javno.¹⁰³

ii. Uskraceni razlozi lisavanja slobode i pritvora.

Clan 9(2) MPGPP-a zahteva da je svaka osoba lisena slobode bez odlaganja obavestena o razlozima svog hapsenja i pritvora i optuzbama za koje se terete, ukljucujuci jasno objasnenje pravnih i cinjenicnih osnova pritvora.¹⁰⁴ Komitet za ljudska prava je utvrdi da postoji povreda ovog prava u situaciju u kojoj je lice drzano u pritvoru nekoliko nedelja¹⁰⁵ i 50 casova,¹⁰⁶ bez detaljnih informacija u vezi sa razlozima hapsenja i krivicnim delom radi kojeg je lice lisenom slobode. Razlog za pruzanje jednostavnog, ne-tehnickog objasnenja osnovnih pravnih i cinjenicnih osnova lisavanja slobode jeste da se licu lisenom slobode omoguci pobijanje zakonitosti pritvora kao i da mu se omoguci da pripremi svoju odbranu.¹⁰⁷ U slucaju *Drescher Caldas v. Uruguay*, Komitet za ljudska prava je utvrdio da nije bilo

¹⁰¹ Communication No. 458/1991, *Albert Womah Mukong v. Cameroon*, U.N. Human Rights Committee, p. 12, U.N. Doc. CCPR/C/51/D/458/1991 (1994).

¹⁰² Body of Principles, *supra* note 55, principle 2.

¹⁰³ Concluding Observations: Sudan, U.N. Human Rights Committee, U.N. Doc. CCPR/C/79/Add.85 (1997).

¹⁰⁴ Body of Principles, *supra* note 55, principle 10.

¹⁰⁵ *Kelly v. Jamaica*, *supra* note 61, para. 5.

¹⁰⁶ Communication No. 188/1984, *Portorreal v. Dominican Republic*, U.N. Human Rights Committee, 2 Sel. Dec. 214, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/43/40) at 207 (1988) *University of Minnesota Human Rights Library* (website posecen 19.09. 2000.) <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session43/188-1984.htm>>.

¹⁰⁷ *Fox, Campbell and Hartley*, (18/1989/178/234-236), 30 August 1990, paras. 40 & 41. *Vidi also*, MPGPP, *supra* n. 10, at cl. 9, para. 4.

dovoljno samo obavestiti pritvoreno lice da se ono lisava slobode bez pružanja obavestjenja o detaljnim informacijama o razlozima njegovog lisavanja slobode.¹⁰⁸

iii. Onemogućen pristup braniocu.

[*Vidi takodje gore*, deo 1 dela III(C)(2)] Član 14(3)(d) MPGPP-a predviđja da lice lisen slobode ima pravo na pravnu pomoć u toku svih faza krivičnog postupka, uključujući i tokom saslušanja.¹⁰⁹ Pristup braniocu se mora obezbediti bez odlaganja.¹¹⁰ Pristup braniocu je važan iz razloga obezbeđivanja prava na nedavanje izjave i neophodna je garancija protiv mučenja, drugog nedopustenog postupanja, iznudjivanja priznanja ili druge zloupotrebe.¹¹¹

iv. Lica nisu bez odlaganja izvedena pred sudiju i onemogućeno im je mogućnost pobijanja zakonitosti pritvora.

Član 9(3) MPGPP-a utvrđjuje da svako uhapšeno ili pritvoreno lice mora, bez odlaganja, biti izvedeno pred sudiju ili drugo lice ovlašćeno da vrši sudsku funkciju. Ovaj zahtev služi zadovoljenju različitih svrha: dozvoljava sudu da proveri da li postoje dovoljni pravni osnovi za lisavanje slobode; pomaže ocuvanje garancije odgovarajućeg postupanja prema pritvorenom licu kao i zaštite njegovih/njenih prava; pruža pritvorenom licu mogućnost korišćenja prava na pobijanje zakonitosti pritvora;¹¹² i pruža mogućnosti određivanje lokacije i stanja zdravlja lica koja su lisen slobode i držana na nepoznatim

¹⁰⁸ *Drescher Caldas v. Uruguay*, *supra* note 49.

¹⁰⁹ *Body of Principles*, *supra* note 55, principle 10.

¹¹⁰ *Concluding Observations of the HRC: Georgia*, UN Doc. CCPR/C/79/Add.74, 9 April 1997, para. 28.

¹¹¹ *General Comment 20*, *supra* note 53, para. 11; *Report of the UN Special Rapporteur on Torture*, (U.N. Doc. E/CN.4/1992/17), 17 December 1991, para. 284. *Report on the Mission of the Special Rapporteur to the United Kingdom*, UN Doc. E/CN.4/1998/39/add.4, para. 47, 5 March 1998.

¹¹² *Vidi*, član 9(4) MPGPP, koji predviđja: "Ko god je hapšenjem ili pritvaranjem lisen slobode ima pravo da uloži žalbu kod suda u cilju da sud bez odlaganja odluči o zakonitosti lisenja slobode i naredi njegovo oslobodjenje ako je pritvaranje bilo nezakonito" MPGPP, *supra* note 10.

lokacijama.¹¹³ Komitet za ljudska prava je utvrdio da odlaganje u obezbedjenju ove zastite ne bi trebalo “da premasi rok od nekoliko dana.”¹¹⁴

v. Pritvoreni na nepoznatim lokacijama.

Pritvorenom licu bi trebalo da bude obezbedjena mogucnost da obavesti svoju porodicu i bliznje o svom lisavanju slobode kao i gde se nalazi.¹¹⁵ Pritvorena lica bi trebalo da mogu da iskoriste ovo pravo odmah, uz pomoc nadležnih organa, ako je takva pomoc potrebna.¹¹⁶ Jedino u izuzetnim uslovima ovo obavestenje moze da bude odloženo u interesu sprovođenja pravde, ali čak i u tom slucaju pravo na koriscenje prava na obavestenje ne bi smelo da bude odloženo duze od nekoliko dana.¹¹⁷ Informacije moraju da ukljuce cinjenicu hapšenja i pritvora i mesto gde se lice nalazi u pritvoru, koje bi moralo da bude zvanična lokacija za smestaj lica lisenih slobode i to u blizini mesta prebivalista lica lisenog slobode.¹¹⁸ Porodica i prijatelji moraju biti obavesteni svaki put kada je pritvoreno lice prebaceno na neko drugo mesto.¹¹⁹

vi. Onemogućena komunikacija sa spoljnim svetom.

Dok su u pritvoru, bez obzira na to da li je optuznica podignuta ili ne, licu ne bi trebalo da je uskracen pristup porodici, prijateljima, advokatu, socijalnim i lekarskim radnicima kao i nevladinim organizacijama.¹²⁰ Komunikacija sa spoljnim svetom, ukljucujuci prava na posete, mogu biti podvrgnuta samo razumnim uslovima i ogranicenjima.¹²¹ Specijalni izvestilac o mucenju Ujedinjenih nacija je apelovao na puno zabranu pritvora pri kojem je komunikacija sa spoljnim svetom onemogućena, tvrdeći da je “[m]ucenje

¹¹³ Deklaracije o zastiti nestalih lica, G.A. Res. 47/133, Clan 9(1), U.N. Doc. A/RES/47/133 (1992), *dostupno na Yale Univerzitetu ACUNS Document Collection* (posećeno 25 Septembra 2000)

&http://www.yale.edu/acuns/NEW_documents/index.html& (u daljem tekstu: Deklaracije o nestalim licima).

¹¹⁴ Komitet za ljudska prava, Opsti komentar 8, Clan 9 (16 zasedanje, 1982), para. 2, u Kompilaciji opstih komentara i opstih preporuka usvojenih od strane tela osnovanih Konvencijom o ljudskim pravima, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1 at 8 (1994), *University of Minnesota Human Rights Library* (posećeno 25 Septembra 2000) <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom8.html&(u daljem tekstu: Opsti komentar 8).

¹¹⁵ Princip 16(1) of the Body of Principles, *supra* note 55; Pravilo 92 Standarda osnovnih pravila, *supra* note 72; Clan 10(2) Deklaracije o nestalim licima, *supra* note 113.

¹¹⁶ Standard minimuma pravila, *supra* note 72, pravilo 92.

¹¹⁷ Principi 16(1) i (4) i 15 Body of Principles, *supra*, note 55.

¹¹⁸ Principi 11(2) i 20 Body of Principles, *supra*, note 55; clan 10 of the Declaration on Disappearance, *supra* n. 133; Pravilo 7(2) Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

¹¹⁹ Princip 16(1) Body of Principles, *supra* note 55; Pravilo 92 Standard Minimum Rules, *supra* note 72; pravilo 10(2) of the Declaration on Disappearances, *supra* n. 113.

¹²⁰ Opsti komentar 21, *supra* note 113 para. 12; pravilo 92 Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

¹²¹ Princip 19 Body of Principles, *supra*, n. 55.

najcesce koriscono tokom *incommunicado* pritvora.”¹²² Komitet za ljudska prava i Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija su utvrdili da koriscenje *incommunicado* pritvora moze dovesti do povrede clanova 7 i 10 MPGPP-a, i s obzirom da takav pritvor olaksava mucenje ili drugi nedozvoljeni i nehuman tretman, trebalo bi ga u potpunosti izbegavati.¹²³

vii. Onemogucen dostup lekovima i lekarskom tretmanu.

Lica u pritvoru imaju pravo da budu pregledana od strane doktora i da kada je to potrebno dobiju lekarsku pomoc.¹²⁴ Ovo pravo obuhvata stomatoloski kao i psiholoski tretman.¹²⁵ Komitet za ljudska prava je naglasio da ovo pravo zahteva da je licima u pritvoru omugucen brz i regularan pristup medicinskim licima.¹²⁶ Kada je to potrebno, lica u pritvoru treba prebaciti u specijalizovane ustanove ili obicne bolnice radi tretmana.¹²⁷ Ovo pravo postoji u svakom slucaju kada se lice u pritvoru zali na bolest ili povredu,¹²⁸ i trebalo bi da bude pruzeno u svakom slucaju kada je potrebno i onoliko brzo koliko je to moguće po primanju lica u pritvor.¹²⁹ Cinjenica da proizvedeni pritvor ili uslovi pritvora mogu da negativno uticu na psihicki i fizicko zdravlje lica u pritvoru je takodje prepoznato u medjunarodnim standardima.¹³⁰

2. Proceduralne garancije u vezi sa iznudjenim priznanjem.

a. Obaveza ispitivanja navoda da je priznanje iznudjeno

¹²² Report of the Special Rapporteur on Torture, UN Doc. E/CN.4/1995/434, para. 926 (d).

¹²³ *Albert Womah Mukong v. Cameroon*, (458/1991), 21 July 1994, UN Doc. CCPR/C/51/D/458/1991; *ElMegreisi v. Libyan Arab Jamahiriya*, (440/1990), 23 March 1994, UN Doc. CCPR/C/50/D/440/1990. Preliminary Observations of the HRC: Peru, UN Doc. CCPR/C/79/Add.67, paras 18 and 24, 25 July 1996 (ispitujuci Peruvijanski zakon prema kojem je 15 dana *incommunicado* pritvora dozvoljeno po diskreciji policije u cilju ispitivanja osumnjicenih za akte terorizma). UN Komisija za ljudska prava je istakla da “proizvedeni *incommunicado* pritvor olaksava mucenje i moze samo po sebi da predstavlja surovo, nehumano ili ponizavajuće postupanje.” Resolution 1997/38, April 1997, para. 20.

¹²⁴ Princip 24 Body of Principles, *supra* note 55; pravilo 24 Standard Minimum Rules, *supra* note 72; Protokol II, zajednicki clan 3 Zenevskih konvencija, cl. 7(2); cl. 5(2)(d)-(e), *supra* note 12.

¹²⁵ Pravila 22(3) i 22(1) Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

¹²⁶ Opsti komentar 20, *supra* note 53, para. 11.

¹²⁷ Pravilo 22(2) Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

¹²⁸ Pravilo 25 Standard Minimum Rules, *Id.*

¹²⁹ Princip 24 Body of Principles, *supra* note 55; i pravilo 24 Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

¹³⁰ Pravilo 25(2) Standard Minimum Rules, *supra* note 72.

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

Ukoliko okrivljeni tokom krivичnog postupka iznese tvrdnju da je bio primoran da da izjavu ili prizna krivicu, sud mora bez odlaganja i nepristrasno da ispita navode ove tvrdnje.¹³¹ Sud ili nadležni državni organ mora ispitati istinitost ovih navoda pre nego što se dozvoli koriscenje takvog priznanja kao dokaznog sredstva. Sud bi trebalo da je ovlasćen da ispita ovakvu tvrdnju u bilo kojoj fazi postupka.¹³² Ukoliko je zahtev odbacen ili se odlucivanje bezrazložno odugovlači, lice u pritvoru može pokrenuti postupak pred sudskim ili drugim nadležnim organom.¹³³

b. Na državi je teret dokaza da je priznanje dato dobrovoljno

Ukoliko okrivljeni istakne tvrdnju da je njegova/njena izjava iznudjena, teret dokaza je na državi da pokaze da je priznanje dato dobrovoljno, a ne na okrivljenom da pokaze da je iznudjeno.¹³⁴ Jedina mogućnost da država može da ponese ovaj teret dokaza jeste ukoliko sud u krivičnom slučaju pokrene ispitivanje navoda okrivljenog da je njegovo/njeno priznanje iznudjeno.¹³⁵ Država može da utvrdi da li je priznanje prouzrokovano prinudom ispitivanjem pret-krivičnih uslova koji su postojali tokom pritvora i saslušanja okrivljenog.

c. Pravo predstavljanja odbrambenih dokaza

¹³¹ Konvencija protiv mučenja članovi 12 and 13; Holding under MPGPP cl. 14(3)(g) in *Yasseen and Thomas v. Guyana*, CCPR Communication No. 676/1996, U.N. Doc. CCPR/C/62/D/676/1996 (31 mart 1998).

¹³² General Comment 13, *supra* note 38, para. 15. Na osnovu članova 6 i 13 Konvencije protiv mučenja sve tvrdnje da se do izjave doslo mučenjem ili drugim surovim, nehumanim ili ponizavajućim postupanjem moraju bez odlaganja i nepristrasno da budu ispitane od strane nadležnih organa, uključujući sudstvo. *Supra* note 11. Ova obaveza je komplementarna sličnoj obavezi iz člana 12 Konvencije protiv mučenja za pokretanjem brze i nepristrasne istrage u slučajevima kada postoji osnovi sumnje da je izvršen akt mučenja ili drugog surovog, nehumanog ili ponizavajućeg postupanja. *Id.*

¹³³ Princip 33 Body of Principles, *supra* note 55.

¹³⁴ Zaključna observacija Komiteta za ljudska prava o Meksiku, 27/07/99, U.N. Doc. CCPR/C/79/Add. 109, (Zaključne observacije/komentari), *Visoki Komesar Ujedinjenih Nacija za izbeglice/ Baza podataka konvencija* (potraži "CCPR/C/Add. 109") (web site posećen 25 Septembra 2000), <http://www.unhcr.ch>; Konvencija protiv mučenja, *supra* note 11, cl. 12; *Vidi takodje*, the status report on Rwanda by the UN Human Rights Field Operation in Rwanda for 6 Jan. 1997 (zahtev od strane dvoje sudija da okrivljeni dokaze da je njegovo priznanje bilo iznudjeno i nepridržavanje sudija dužnosti da ozbiljno pokušaju da sprovedu nezavisnu istragu je određena kao povreda člana 14(3)(g) MPGPP-a. "First Genocide Proceedings . . . Status Report [of the Field Operation]." United Nations Human Rights Field Operation in Rwanda – Status Report 6 Jan. 1997, "First Genocide Proceedings in Kibungo, Kigali, and Byumba on 27, 30 and 31 Dec. 1996 and 3 Jan. 1997" (Court proceedings in Kibungo Prefecture).

<http://www.unhcr.ch/html/menu2/5/rwanda/rwa_sr1.htm. (website posećen 10.07. 2000.).

¹³⁵ *Yasseen and Thomas v. Guyana*, CCPR Communication No. 676/1996, U.N. Doc. CCPR/C/62/D/676/1996 (31 March 1998).

Ukoliko okrivljeni pokušava da pokaže da je njegovo priznanje iznudjeno, ili da pobije dokaze države da je ono dato dobrovoljno, i država se umesa u dostup okrivljenog dokazima, onda je ovakvo mesanje povreda člana 14(3)(g) MPGPP-a.¹³⁶ [*Vidi gore*, deo 2, odeljak II(C)(2) za detaljniju diskusiju.]

d. Iznudjeno priznanje se ne može koristiti kao dokazno sredstvo

Zabrana iznudjivanja priznanja je apsolutna i zahteva isključivanje takvog priznanja iz dokaznog materijala. Komitet za ljudska prava zahteva da se zakonom zabrani koriscenje ili prihvatanje kao dokaza priznanja do kojih se doslo mucenjem ili drugim zabranjenim postupanjem isticuci da “je vazno sa stanovista obeshrabrivanja povreda člana 7 MPGPP-a da zakon mora zabraniti koriscenje ili prihvatanje kao dokaza u sudskom postupku izjava ili priznanja do kojih se doslo primenom mucenja ili drugog zabranjenog postupanja”¹³⁷ i da takve izjave treba da budu “sistematski izuzete iz sudskog postupka.”¹³⁸ Član 15 Konvencije protiv mucenja eksplicitno predvidja da svako priznanje koje je iznudjeno upotrebom mucenja je nedopusteno kao dokazno sredstvo i pored toga zahteva da domace pravo zabrani dopustanje koriscenja iznudjenog priznanja kao dokaznog sredstva.¹³⁹

Dokazi do kojih se doslo prinudom ili drugim zabranjenim postupanjem se smatraju nedopustenim i u slucaju kada tretman prema licu u pritvoru nije dostigao nivo mucenja.¹⁴⁰ Komitet za ljudska prava je misljenja da “ . . . dokazi do kojih se doslo . . . bilo kojom . . . formom prinude su u celosti nedopusteni.”¹⁴¹

Završne obzervacije Komiteta na izveštaj Jugoslavije isticu da ova zabrana mora postojati ne samo u slovu zakona vec i u praksi. Komitet Ujedinjenih nacija protiv mucenja, je u svojim završnim obzervacijama istakao da iako jugoslovenski ustav i savezni i republički zakoni sadrže odredbe koje odgovaraju odredbama Konvencije protiv mucenja da postoji “nedostatak detaljnih procesnih normi radi isključivanja koriscenja nedozvoljenih dokaza” i istakao da “dokazi do kojih se doslo povredom člana 1 konvencije nikada ne smeju da dopru do svesti sudije koji odlucuje o slucaju ni u jednom pravnom postupku.”¹⁴² Tuzioci moraju da

¹³⁶ *Vidi*, Human Rights Committee, *Berry v. Jamaica*, Communication No. 330/1988, U.N. Doc. CCPR/C/50/D/330/1988 (1994) at par. 11.7.

¹³⁷ Opšti komentar 20, *supra* note 53, para. 12.

¹³⁸ Concluding Observations on Georgia, CCPR/C/79/Add.75 at para.26 (5 May 1997).

¹³⁹ Ista zaštita je predviđena članom 6 (2)(f) Dodatnog protokola II prema kojem “niko neće biti primoran da svedoci protiv sebe ili da prizna krivicu.” *Supra* note 12.

¹⁴⁰ Concluding Observations of the HRC: Georgia, UN Doc: CCPR/C/79/Add.75 at para. 26 (5 May 1997).

¹⁴¹ General Comment 13, *supra* n. 38, para. 14.

¹⁴² Zaključna obzervacija Komiteta protiv mucenja: Jugoslavija, U.N. CAT, 21 zasedanje, paras. 35-52, U.N. Doc. A/54/44 (1998).

VODIC ZA ADVOKATE: KRIVICNI POSTUPCI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA U SRBIJI

odbiju koriscenje takvih dokaza, osim u slucajevima gonjenja mucitelja kao dokaz pocinjenog mucenja.¹⁴³ Apsolutna zabrana koriscenja iznudjenog priznanja u dva medjunarodna ugovora, kao i drugim odredbama slicne sadrzine, potvrđuju da zabrana iznudjivanja priznanja mucenjem predstavlja integralni deo *ius cogens* zabrane protiv mucenja.

¹⁴³ *Vidi* Pravilnik o ulozi tuzilaca, Osmi Kongres Ujedinjenih Nacija o prevenciji kriminala i postupanja prema prestupnicima, Havana, 27 Avgust - 7 September 1990, U.N. Doc. A/CONF. 144/28/Rev. 1 at 189 (1990), Guideline 16.

S

ince 1978, the Lawyers Committee for Human Rights has worked to protect and promote fundamental human rights. Its work is impartial, holding all governments accountable to the standards affirmed in the International Bill of Human Rights. Its programs focus on building the legal institutions and structures that will guarantee human rights in the long term. Strengthening independent human rights advocacy at the local level is a key feature of its work.

The Committee also seeks to influence the U.S. government to promote the rule of law in both its foreign and domestic policy, and presses for greater integration of human rights into the work of the UN and other international bodies. The Committee works to protect refugees through the representation of asylum seekers and by challenging legal restrictions on the rights of refugees in the United States and around the world.

If you would like more information about the Lawyers Committee, write us at:

Communications Department
Lawyers Committee for Human Rights
333 Seventh Avenue, 13th Floor
New York, NY 10001

Tel: (212) 845-5200
Fax: (212) 845-5299
E-mail: comm@lchr.org

<http://www.lchr.org>
<http://witness.org>